

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Kelli Ilisson

**PSÜÜHIKAHÄIREGA INIMESTE KONTAKTID KOGUKONNAS JA NENDE
EDASIARENDAMISE VÕIMALUSED TARTU NÄITEL**

Bakalareusetöö

Juhendaja: Dagmar Narusson, MSW

Tartu 2017

Kinnitan, et olen töö koostanud iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kelli Ilisson

01.06.2017

ABSTRACT

The following thesis is about people with mental disorders, their contacts in community and further development of these contacts. Study was carried out in Tartu. The aim of this research is to find out contacts between people who have mental disorder and receive special care service in Tartu and members of the various communities and social groups. Research also concerns different ways to develop further social inclusion.

Based on the purpose of the study the author have raised the following research questions:

1. Which are those different communities, where people with mental disorder, who receive special care service are involved?
2. Which contacts in different communities the people with mental disorder have ?
3. What are the resources and opportunities in these communities to contribute the social involvement of people with mental disorder?

The importance of this research stands in deinstitutionalization process in special care. The development of special care system in Estonia is strongly attached with the deinstitutionalization process in Europe. In recent decades the centre of special care system in Europe has been the transition from institutional care to community-based services. Since 2014 deinstitutionalization (DI) has been the main direction of the European Commission in social welfare (Bugarzki, Medar jt 2016).

The reorganization process of special care system means environment and life change for the people with mental health disorder. Moving from institutional care to community based care service demands higher levels of responsibility, independence and self management in new environment. Deinstitutionalization in the special care system is challenging for the clients as well as for the community and the specialists. People with mental disorder have to adapt to the new way of life and opportunities. The purpose of the process is to bring people with mental disorder back to communities and to the wider society. According to process, social contacts and relationships becomes important. Integration to the community is important because it generates a sense of security and helps to create personal identity.

The literature review of this work explains different concepts, gives an overview of deinstitutionalization process, community, community work, social inclusion and community

resilience. In the second part of the Bachelor dissertation describes the method of this research, research questions, data collection and method of analysis. It is important to bring out that it is a qualitative research, where the one of the data collection method used is shadowing, which is new method used in bachelor researches. The third part of this dissertation talks about what I found out and what are the results. The fourth part contains the discussion, summary and then the conclusion. The research analysis showed that the communities where the people with mental disorder are moving are based on the residence, work and intrests. The contacts in these communities are suspended, mainly the contacts in work based community and intrests based community. The density of these contancts depends on person, social skills and community response of the contact. In residence based community the contacts are more repeated, but these contacts are mainly achived with the persons who have mental disorder as well and live in the same accomondation. The contacts outside of the accomondations are still suspended. In particular contacts which are based on special care system can be identified. These are divided between residence, work and intrests based communities – these are contacts with support workers and the other people with mental disorder. Existing resources to support and develop social inclusion in community are personal social skills and motivation, quidance, information and support from support workers and cooperation in intrest based and work based communities. Opportunities to develop the social inclusion are events in community, cooperation with support workers and the other people from communities to create something ourselves and involve neighborhood and community widely, inclusion of the volunteers to raise awareness of the community and develop social relationship through various events.

Keywords: deinstitutionalization, contacts, community, community work, social inclusion

SISUKORD

ABSTRACT.....	3
SISSEJUHATUS	6
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE	9
1.1. Deinstitutionaliseerimise protsess ja Eesti erihoolekandesüsteem	9
1.2. Kogukond ja kogukonnatöö.....	10
1.3. Sotsiaalne kaasatus	12
1.4. Kogukonna säilenõtkus	14
PROBLEEMISEADE	16
2. METOODIKA	17
2.1 Andmekogumismeetodid	17
2.1.1. Varjutamine (<i>shadowing</i>).....	17
2.1.2. Poolstruktureeritud intervjuud	18
2.2. Uurimuses osalejad	19
2.3. Uurimuse käik.....	21
2.4. Andmeanalüüsi meetod.....	22
2.5. Eneserefleksioon.....	22
3. TULEMUSED	24
3.1. Psüühikahäirega inimeste kontaktid töökohapõhises kogukonnas.....	24
3.2. Psüühikahäirega inimeste kontaktid elukohapõhises kogukonnas.....	27
3.3. Psüühikahäirega inimeste kontaktid huvipõhises kogukonnas	29
3.4. Sotsiaalsed oskused kogukonnas toime tulemiseks	30
3.5. Takistused ja ohud kogukonnas	32
3.6. Tegevusjuhendaja roll kogukonna liikmetega kontaktide arendamisel	35
4. ARUTELU	37
5. KOKKUVÕTE	42
KASUTATUD KIRJANDUS	44
Lisa 1.....	49
Lisa 2.....	50

SISSEJUHATUS

Eesti erihoolekandesüsteemi arengud on seotud Euroopas töös oleva deinstitutionaliseerimise protsessiga. Euroopa erihoolekandesüsteemi keskmes on viimastel aastakümnetel olnud üleminek institutsionaalselt hoolekandelt kogukonnapõhiste teenustele. Alates 2014 aastast on deinstitutionaliseerimine (DI) üheks Euroopa Komisjoni peamiseks suunaks sotsiaalhoolekandes (Bugarzki, Medar jt 2016).

Erihoolekande reorganiseerimise protsess tähendab psüühilise erivajadusega inimestele elukeskkonna ja - korralduse muutust. Institutsionaalselt ööpäevaringselt hooldusteenuselt edasi liikumine iseseisvamat elu toetavate lahenduste suunas tähendab indiviidi jaoks suuremat vastutust, iseseisvust ja hakkamasaamist uues keskkonnas. Erihoolekandesüsteemi reorganiseerimine esitab väljakutseid klientidele, kes peavad asuma elama uude elukohta (näiteks linnas asuvatesse kortermajadesse), harjuma uue elukeskkonna ja uute võimalustega, mida neil eelnevalt pole olnud. Loobuda tuleb vanadest harjumustest (väärtused, tavad, normid) ja omaks võtta uued, mis soodustaksid kogukonnas toime tulemist. Samas on ühiskonnas tänase päevani alahinnatud psüühilise erivajadusega inimeste võimekust iseseisvalt toime tulla ja levinud on selle sihtgrupi stigmatiseerimine ühiskonnas (Mental health and social inclusion..., 2014). Senini on nad olnud eraldatud institutsioonidesse, mille tõttu pole kogukonnal olnud võimalusi nendega kontakti saada ja seeläbi tundma õppida selle sihtgrupi eripärasid. Erihoolekande deinstitutionaliseerimise protsess tähendab vaimse tervise probleemidega inimeste elama asumist tihedama inimasustusega keskkondadesse, et nad ei oleks isoleeritud suurtesse hooldekodudesse muust ühiskonnast eemal. Sellest tulenevalt muutuvad varasemaga võrreldes olulisemaks võrgustiku olemasolu ja omavaheline läbisaamine naabruskonnas ning kogukonnas elavate inimestega, et uues elukeskkonnas edukalt hakkama saada. Integratsioon kogukonda on oluline, sest see tekitab turvatunde, aitab kaasa identiteedi loomisele, mis läbi saab inimene tunda end täisväärtusliku ja vajaliku kogukonna liikmena.

Käesolev uurimus on valminud ja välja kasvanud Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava aine „*Social Inclusion and Community Work*“ uurimusprojektist, mille raames koguti andmeid varjutamismeetodil (*shadowing*), mis on bakalaureusetöodes tavaks saanud traditsiooniliste kvalitatiivsete andmekogumismeetodite kõrval uudne.

Uurimuse teema on aktuaalne ja oluline Eesti erihoolekandesüsteemis toimuva deinstitutionaliseerimise tõttu. Töö teema valik tuleneb autori tähelepanekutest töötades tegevusjuhendajana. Pool aastat kogukonnas elamise teenuse tegevusjuhendajana kogetu on viinud tähelepanekuteni, et hoolimata deinstitutionaliseerimise eesmärkidest, ei ole kogukonna teenusel elavad inimesed veel kogukonda integreerunud ehk olenemata nende füüsilisest kohalolust kogukonnas, võib võimalikuks saada isolatsioon ka kogukonnas (White jt, 2010), kui puudub kogukonna ja indiviidi osavõtlikkus ja deinstitutionaliseeritavate sotsiaalne võrgustik kogukonnas. Võib tunda muret, kas kogu erihoolekandesüsteemi reorganiseerimine täidab pikemas perspektiivis oma eesmärgi, kui vaimse tervise probleemidega inimesed tuuakse elama tihedama inimasustusega kogukondadesse, kus neil puuduvad sotsiaalne võrgustik ja kontaktid ning samas ei toetada nende loomist.

Uurimuse eesmärk on selgitada välja Tartus erihoolekandeteenuseid saavate psüühikahäirega inimeste kontaktid erinevate kogukondade liikmetega ning sotsiaalse kaasatuse edasiarendamise võimalused.

Lähtuvalt uurimustöö eesmärgist, on tõstatatud järgnevad uurimusküsimused:

1. Millised on erinevad kogukonnad, kus erihoolekande teenusel olevad psüühikahäirega inimesed liiguvad?
2. Millised on psüühikahäirega inimeste kontaktid erinevates kogukondades?
3. Millised on olemasolevad ressursid ja võimalused kogukonnas, et soodustada psüühikahäirega inimeste sotsiaalset kaasamist?

Töö autorina pakkus huvi see, millistes kohtades psüühikahäirega inimesed kõige rohkem liiguvad ja kui palju on neil personaalseid kontakte nende kogukondade liikmetega (näiteks naabruskonnas, töökollektiivis ja töökohas ja huvidega tegelemise kohtades). Lisaks sellele on püütud jõuda järeldusele, millised on ressursid ja potentsiaalid, et arendada olemasolevaid ja luua uusi kontakte ning seeläbi toetada ja arendada kogukonda kuuluvust ja millised on takistused, mida tuleb ületada, et soodustada sotsiaalset kaasatust kogukonnas. Sotsiaalse kaasatuse all on võetud arvesse peamiselt sotsiaalsete suhete olemasolu, kogukonnas olevate võimaluste (avalike teenuste) kättesaadavust ja kasutamist ning võimalust ise kogukonda panustada.

Uurimustöö koosneb viiest osast. Töö esimeses osas antakse ülevaade deinstitutionaliseerimisest ja Eesti erihoolekandesüsteemist; kogukonna ja kogukonnatöö mõistest; sotsiaalsest kaasatusest ja kogukonna säilenõtkusest toetudes erinevate autorite lähenemistele. Teises peatükis kirjeldatakse andmekogumismeetodeid, uurimuses osalejaid ning andmekogumise protsessi. Kolmandas osas esitatakse uurimuse tulemused koos analüüsiga. Töö neljandas peatükis arutletakse analüüsi tulemustest saadud teadmiste üle ja tuuakse esile võimalusi kogukonna arendamiseks. Töö viimane peatükk võtab kokku antud uurimuse ja teeb soovitusi edaspidisteks uurimisvõimalusteks.

Autori tänusõnad

Täna südamest bakalaureusetöö juhendajat Dagmar Narussoni asjakohase juhendamise, nõu ja toe eest kogu bakalaureusetöö kirjutamise vältel.

Suur tänu uurimuses osalenud psüühikahäirega inimestele, kes võimaldasid andmekogujatel saada osa kaheteistkümneks tunniks enda igapäevaelust. Täna tegevusjuhendajaid, kes jagasid intervjuudes uurijatega oma kogemusi, vaateid ja tõlgendusi. Suured tänud magistriaine „*Social Inclusion and Community Work*“ õppejõududele ja uurimisgrupile hea koostöö ja andmete kogumise eest.

Tänusõnad kursusekaaslastele, kellelt sain tänu samaväärsele olukorrale ja kogemustele tuge ja leidsin lahendusi tööga seonduvates küsimustes.

Täna endale kalleid ja lähedasi inimesi mõistmise ja toe eest pingelistel aegadel bakalaureusetöö kirjutamise protsessis.

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

1.1. Deinstitutionaliseerimise protsess ja Eesti erihoolekandesüsteem

Eesti erihoolekande üldeesmärk lähtuvalt dokumendist „Erihoolekande arengukava aastateks 2014-2020“, on tagada psüühilise erivajadusega täisealistele inimestele võrdsed võimalused eneseteostuseks ning kvaliteetsed ja deinstitutionaliseerimise põhimõtteid järgivad sotsiaalteenused (Erihoolekande arengukava aastateks 2014-2020). Deinstitutionaliseerimise protsessi üheks alusdokumendiks, mida on kohustus järgida tulenevalt Euroopa struktuurfondidest saadavate finantsidega, on ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste Konventsioon, mille koos teiste konventsiooni osalisriikidega on allkirjastanud ka Eesti. Konventsiooni artikkel 19 rõhutab, et osalisriigid peavad tunnistama kõigi puuetega inimeste võrdset õigust elada kogukonnas ning teistega võrdsete valikute olemasolu. Osalisriigid rakendavad tõhusaid ja kohaseid meetodeid võimaldamaks puuetega inimestel oma õigusi teostada ja soodustada nende täielikku kogukonda kaasamist ja selles osalemist (Puuetega Inimeste Õiguste Konventsioon, 2012).

Traditsioonilised institutsionaalsed hoolekandeesutused ei tee võimalikuks artikkel 19 realiseerimist, mis on ka üks põhjendus sellele, miks on erihoolekandesüsteemi ümberkorraldamine oluline. Institutsionaalse süsteemi puudusi toob välja ka Erving Goffmani totaalse institutsiooni teooria. Totaalne institutsioon on kirjeldatud kui asutus, kus märkimisväärne osa inimestest töötab ja elab ning on laiemast ühiskonnast ära lõigatud teatud ajaperioodil (Goffman, 1961). Sellises asutuses on inimese vajadustele vastamine bürokraatlik ja isikust mittelähtuv. Goffman (1961) väidab, et totaalses institutsioonis elamisel on suur mõju inimese suhtlemisele. Kontaktid väljaspool asutust on limiteeritud ja puudub võimalus uute kontaktide loomiseks (Weinstein, 1982). Ka Hans van Ewijk (2010) toob välja, et inimesed, kellel on tõsisemad vaimse tervise probleemid, on paigutatud suurtesse institutsioonidesse, et erihoolekande spetsialistid seal nende eest hoolt kannaksid, kuid juba mõned kümnendid on suund vastupidine - praegune idee seisneb suurte institutsioonide sulgemises ja jagamises väiksemateks üksusteks tihedama asustusega elukeskkondadesse.

Eesti erihoolekandesüsteemi korraldust reguleerib Sotsiaalhoolekande seadus, kus on kirjas, et erihoolekandeteenused on mõeldud täiskasvanud psüühilise erivajadusega inimestele, kes vajavad oma vaimse tervisliku olukorra tõttu juhendamist, suunamist, nõustamist, kõrvalabi ja

järevalvet vastava eriala spetsialistilt (Sotsiaalkindlustusamet..., 2016). Antud uurimuse kontekstis on eriala spetsialistiks kogukonnas elamise ja töötamise toetamise tegevusjuhendaja. Tegevusjuhendaja ülesanneteks sellel teenusel on: 1) kujundada isiku isiklikke ja igapäevaelu oskusi ning arvestades inimese tervises seisundit, kaasata teda neid oskusi arendavatesse tegevustesse (kodu korrashoid, söögitegemine, enese eest hoolitsemine); 2) juhendada inimest aja planeerimisel ja vaba aja sisustamisel; 3) kujundada inimese tööoskusi ja arendada tema töövõimeid; 4) lähtuvalt teenust saava inimese võimetest ja oskustest otsida töövõimalusi, tööle sarnaseid tegevusi ja olema seejuures toeks ja abiks; 5) viima ellu muid tegevusi, mis on vajalikud kogukonnas elamise teenuse eesmärgi saavutamiseks (Sotsiaalhoolekande seadus § 97(3), 2016). Kogukonnas elamise teenuse eesmärk on luua teenusel oleva inimese põhivajaduste rahuldamiseks ja arenguks soodne peresarnane elukorraldus, et suurendada tema iseseisvat toimetulekut ja arendada igapäevaelu tegevuste korraldamise oskusi ühistes tegevustes osalemise kaudu (Sotsiaalhoolekande seadus § 97(1), 2016).

Töötamise toetamise teenuse eesmärk on juhendada ja nõustada inimest, et toetada tema iseseisvat toimetulekut ning parandada elukvaliteeti tema võimetele sobiva töö otsimise ja töötamise ajal (Sotsiaalhoolekande seadus § 91(1), 2016). Töötamise toetamise teenusel on tegevusjuhendaja ülesanded motiveerida inimest tööle asumale ja tööd hoidma; leida inimesele sobiv ja võimete kohane töö; nõustada inimest, kaastöötajat ja tööandjat töötamise ajal ja tööga seotud küsimustes; valmistada inimest ette iseseisvaks hakkamasaamiseks tööle asumisel (Sotsiaalhoolekande seadus § 91(2), 2016).

Pikaajaline kaitstud töö on mõeldud inimesele, kes tulenevalt oma tervislikust seisukorrast ei ole võimeline töötama tavatingimustes avatud tööturul. Teenuse eesmärgiks on võimaldada töö tegemist kaitstud ja kohandatud keskkonnas (Sotsiaalkindlustusamet..., 2016). Pikaajalise kaitstud töö teenust ei ole käsitletud Sotsiaalhoolekande seaduses.

1.2. Kogukond ja kogukonnatöö

Kogukond

Kogukonna mõiste on aegade jooksul oluliselt muutunud ja rikastunud ühiskonna mitmekesisustumise ja arenemise tõttu. Talen (2000) on kogukonda määratlenud vaid suhetest lähtuvalt ja seda kahest erinevast aspektist: suhtluse sagedusest ja viisist ning sotsiaalsete suhete mõõtmest lähtuvalt (kvaliteet). Regan (2007, Ewijk 2010 kaudu) on seevastu öelnud, et kohalik kogukond on väikese ulatusega territoorium, kus inimesed elavad. Vihma ja Lippus

(2014) käsitlevad mõlemat lähenemist ja toovad välja, et kogukond võib olla selgelt piiritletud konkreetse territooriumiga, kuid siiski on selle arenemise ja toimimise juures oluline ka sotsiaalne mõõde. Seega võib öelda, et kogukonnale on peamiselt kaks lähenemist: kogukond kui territoriaalne koht ja kogukond kui inimestevaheliste suhete kogum (Forde ja Lynch, 2015; Newby 1980). Ledwith rikastab kogukonna mõistet veelgi ja defineerib seda kui kultuuri, erinevuste, ajaloo ja poliitilise tausta sümbioosi. Kogukond on kompleksne omavaheliste suhete süsteem, mis on lõimunud sotsiaalsetest erinevustest, mitmekesisest ajaloost ja kultuuridest ning olevikus kindlaksmääratud poliitiliste ja sotsiaalsete tendentside poolt (Ledwith, 2011). Olenemata erinevatest olemasolevatest kogukonna mõiste käsitlustest, ei ole tänaseni kokku lepitud ühiselt mõistetavalt rahvusvahelist definitsiooni kogukonna kirjeldamiseks (Ewijk, 2010). Siiski saab välja tuua korduvad üksikelemendid, mida kogukonna defineerimisel kasutatakse: sotsiaalsed kontaktid, sotsiaalne integratsioon, suhtlus, vastastikune tunnustus, ühtekuuluvustunne, ühised ettevõtmised ja jagatud väärtused (Keller, 2003, Ewijk, 2010 kaudu).

Käesoleva töö kontekstis määratletakse territoriaalse kogukonnana Tartu linna, mille sees on aga mitmeid teisi suhetel ja kontaktidel põhinevaid kogukondi ja mida käesoleva töö raames uurima hakatakse.

Kogukonnatöö

Eelpool kirjeldatud kogukonna kirjeldamiseks välja toodud elemendid ei ole iseenesestmõistetavad. Selleks, et arendada kogukonna heaolu ja ühtekuuluvustunnet, on oluline töö kogukonnaga. Lühidalt on Regan (2007, Ewijk 2010 kaudu) öelnud, et kogukonnatöö on igasugune tegevus kohalikus piirkonnas. Malcom Payne (2005) järgi on kogukonnatöö eesmärgiks parandada inimeste ja keskkonna vahelist sobivust läbi olemasolevate stressiallikate leevendamise, inimese personaalsete ja sotsiaalsete ressursside suurendamise, ressursside parema kasutamise ja uute toimetulekustrateegiate välja töötamise ning keskkonna tugevuste arendamise, et need vastaks inimeste vajadustele. Hans van Ewijk (2010) on erinevaid kogukonnatöö definitsioone uurides välja pakkunud, et kogukonnatöö on sotsiaalvaldkonna professionaalide panus tugevdada kogukonna ja selle elanike ühtekuuluvustunnet, sotsiaalset kapitali ja sotsiaalset kompetentsi. Lähtudes sellest definitsioonist võib öelda, et kogukonnatöö on eelkõige koostööle orienteeritud tegevus, et hoida kokku kogukonna ressursse, suurendada toimetulekut ja kestvust. Koostöö tähendab

osalemist ühise eesmärgi nimel ja see jagatakse neljaks: mitteformaalne osalemine, vabatahtlik töö ja kodanikuühiskond, osalemine tööturul ja hariduses ja demokraatlik osalemine poliitikas (Ewijk, 2010).

Sotsiaaltöö ja kogukonnatöö

Sotsiaaltöö ja kogukonnatöö vahelised kokkupuutekohad on pikaajalised ja mitmekesised. Mõned nendest kokkupuutepunktidest on üld-tuntud ja dokumenteeritud, näiteks jagatud ajaloolised juured, samad väärtused ning teoreetilised ja praktilised lähenemised. Mõlemad lähenemised on professionaliseerunud viimase viiekümne aasta vältel ja omavad nüüd selgeid professionaalseid staatuseid paljudes riikides. Veelgi enam - mõlemad on järjepidevalt kujundatud ja ümberkujundatud ühiskondlike sündmuste ja olukordade taustal (Forde ja Lynch, 2015). Muutuvate asjaolude tõttu on sotsiaaltöö pigem individuaal- ja perekonnatöö suunas vaatav ja eemaldunud kogukonna ja laiema ühiskonnaga töötamisest, siiski on olemas palju võimalusi ja lähenemisi sotsiaaltöö teoorias, poliitikas ja praktikas, mis hõlbustaks laiema vaatepildi taastamist. Sotsiaaltöö rollid, ülesanded ja meetodid kogukonnatöös on mitmekesised. Omavaheline kogukonnapõhine poliitika ja kogukonnatöö on kompleksne valdkond koos erinevate kontseptsioonide ja eesmärkidega. Kogukonnatöö on suunatud kodanike osavõtlikkuse suurendamise julgustamisele. Osalemise toetamine on ka sotsiaaltöös peamiseks ülesandeks. Kogukonnatöös tähendab see inimeste kokku toomist ja olemasolevate võrgustike toetamist. Osalemiseks on erinevaid vorme: mitteformaalne, vabatahtlik, osalemine tööturul ja hariduses ja osalemine kohalikus või riiklikus poliitikas. Sotsiaal - ja kogukonnatöötajad tegutsevad erinevatel osaluse tasemetel, milles abistatakse ja toetatakse osalemist. (Ewijk, 2010)

1.3. Sotsiaalne kaasatus

Sarnaselt kogukonnale, on ka sotsiaalne kaasatus mitmekülgsest kasutatav mõiste. Analüüsides erinevate autorite lähenemisi sotsiaalsele kaasatusele, on peamiseks läbivateks tunnusteks sotsiaalsed suhted kogukonnas, kuuluvustunne ja osavõtlikkus ning ligipääsetavus avalikele teenustele (Wong ja Salomon, 2002; Simplican jt, 2015; Hall, 2009; Cobigo jt, 2012). Sotsiaalseks kaasatuseks ei piisa vaid füüsilisest kohalolust. Olulised on inimestevahelised suhted, kogukondlik osalemine ja interaktsioon nende kahe eluvaldkonna vahel (Wong ja Salomon, 2002; Simplican jt, 2015). Mitmed autorid on sotsiaalset kaasatust kirjeldanud

toetudes kirjeldada läbi erinevate dimensioonide. Näiteks füüsiline kaasatus, mida kirjeldab inimese osavõtt erinevates tegevustes väljaspool kodu, kasutades seejuures erinevaid kogukonnas pakutavaid teenuseid vastavalt vajadusele ja soovidele; sotsiaalne kaasatus, mis viitab interaktsioonile teiste inimestega kogukonnas ja sotsiaalsele toele vastavalt kultuurinormidele; ja psühholoogiline kaasatus, mis viitab individuaalsele tunnetusele olemaks osa kogukonnast (Wong ja Solomon, 2002). Hall (2009) identifitseeris sotsiaalse kaasatuse jaoks kuus dimensiooni: inimene on sotsiaalselt kaasatud, kui ta 1) on tunnustatud ja märgatud hoolimata tema puudest; 2) omab suhteid pere, sõprade ja tuttavatega; 3) on kaasatud koosloomesse, vaba aja ja teistesse sotsiaalsetesse tegevustesse; 4) omab sobivat eluruumi 5) on tööga hõivatud ja 6) on olemas sobiv formaalne (sotsiaalteenused) ja mitteformaalne (sõbrad, tuttavad, naabrid) toetus. Cobigo ja teised (2012) on välja toonud viis tunnust, mis kirjeldavad sotsiaalset kaasatust: 1) palju kontakte kogukonnas, mis loovad uusi võimalusi kontaktide loomiseks 2) juurdepääsetavus avalikele teenustele ja kogukonna ressurssidele 3) inimese võimalus ise valida enda olemus ja tegevus elukohas (sotsiaalse rolli valik) 4) inimene on märgatud oma kogukonnas kui usaldusväärne ja oskustega inimene 5) teiste inimeste hulka kuulumine, kus pakutakse ja saadakse vastastikku tuge. Kokkuvõttes viitavad autorid, et sotsiaalne kaasatus tähendab täielikku ja õiglast juurdepääsu kogukonna ressurssidele ja tegevustele, sotsiaalseid suhteid perekonna, sõprade ja tuttavatega ning gruppi kuuluvuse tunnet. See ei ole lihtsalt füüsiline olemasolu, vaid osalemine ühiskonnas (Cobigo jt, 2012).

Sotsiaalse kaasatuse juures on oluliseks märksõnaks sotsiaalsed suhted. Inimesed soovivad luua suhteid teiste inimestega, kellega jagatakse ühiseid huve (Cobigo jt, 2012). Tough jt (2016) jõudsid läbiviidud uuringu tulemusena järeldusele, et oluline on rõhuda sotsiaalsete suhete kvaliteedile ja vajadusele neid tugevdada, selle tulemusena muutub võimalikuks ka funktsioneerimine kogukonnas. Aidates puudega inimesel suhelda laiemas kogukonnaga, kes ei koosne erialaspetsialistidest, perekonnast või teistest puudega inimestest, on isikul suurem võimalus ühiskonnas osaleda (Simplican jt, 2015). Autor tähtsustab ka suhete väärtust, mida loovad ümberkaudsed inimesed suheldes isikuga, kellel on mingi puue. Suhtumine puudesse sõltub palju inimesevahelistest suhetest, suhete iseloomust ja sellest, millist eesmärki suhted täidavad. See omakorda mõjutab ka ühiskonna suhtumist (Simplican jt, 2015).

Vaimse tervise probleemidega inimeste puhul on sotsiaalne kaasatus äärmiselt oluline heaolu loomiseks (Buntinx ja Schalock, 2010), sest see parandab inimese mõistmist kuuluvusest (Cobigo jt, 2012) ja võimaldab saada osaks ühiskonnast (Overmars-Marx jt, 2014), veel enam olukorras, kus ühiskond nõuab inimeselt järjest rohkem oma sisemaailma tunnetamist, tegude

hindamist ja iseseisvust ning eeldatakse, et inimene võtab rohkem initsiatiivi ja teeb rohkem iseseisvalt olukorras, kus ühiskond muutub järk-järgult keerukamaks ja paljudele haavatavatele gruppidele on see kasvav väljakutse, et säilitada sotsiaalsust ja samal ajal hakkama saada keerukusega, mida ühiskond pakub (Ewijk, 2010). On tõestatud, et sotsiaalne kaasatus parandab elukvaliteeti (Johnson jt 2012, Mahar jt 2014, Mansell jt, 2002), enesehinnangut, usaldust, vaimset tervist, iseseisvust ja otsustusvõimet (Mansell jt, 2002). Seejuures ei parenda sotsiaalne kaasatus ainult psüühilise erivajadusega inimeste heaolu. Sotsiaalne kaasamine võimaldab üle saada ühiskonnas määravaks saanud sotsiaalsest eristamisest ja suurendab turvatunnet, seetõttu parandab see nii puudega inimese elu kui ka nende elu, kellel seda pole (Simplican jt, 2015).

1.4. Kogukonna säilenõtkus

Kogukonna säilenõtkus on kogukonna arenguprotsess, mille eesmärk on taastada, säilitada või suurendada kogukonna heaolu vaatamata looduskatastroofidele või kiiretele sotsiaalsetele muutustele (McCrea jt, 2016). Norris jt. (2008) defineerisid kogukonna säilenõtkust kui protsessi, millega kaasnevad positiivne suutlikkus funktsioneerida ja kohaneda pärast probleeme või häireid kogukonnas, kus positiivne suund avaldub täiuslikumas kogukonna heaolus. Kogukonna säilenõtkus on fookustatud edendama kogukonna heaolu nii lühi- kui ka pikemaajaliselt, mis rõhutab aktiivselt ja tulevikule orienteeritud kogukonna säilenõtkuse olemust. Aktiivne kogukonna säilenõtkuse olemus tähistab kogukonna tegevusi ja kogukonna protsessi, arengut. Eesti inimarenguaruanne (2014) räägib säilenõtkusest kui inimeste, kogukondade ja ühiskondade võimekusest ületada uute oskuste või institutsioonide väljaarendamise kaudu takistusi, mis ei ole neil seni lasknud oma eelistusi ja valikuid ellu viia (Vetik, 2014).

Uurides erinevate autorite kogukonna säilenõtkuse definitsioone, kirjeldatakse säilenõtkust eelkõige võimena tulla toime muutunud olukorras (Longstaff, 2005; Adger, 2000 ja 2003; Chenoweth, 2001; Ganor, 2003; Quinlan, 2003; Allenby, 2005). Võime olemasolust hoolimata, on oluline, et seda osatakse ka kogukondlikult kasutada ja seejuures kohaneda, ümber mõtestada kogukondlik eksistents ja tegutsemine. Quinlan (2003) läheneb kogukonnale süsteemselt ja toob välja kolm elementi, millest koosneb kogukonna säilenõtkus: 1) süsteemimuutus, mille tagajärjel süsteem säilitab hädavajaliku struktuuri, funktsioonid, identiteedi ja tagasiside funktsioonidele ja struktuurile; 2) staadium, milles süsteem on

võimeline ise-organiseeruma (ja reorganiseeruma pärast probleeme) ja 3) staadium, milles süsteem väljendab õppimise ja kohanemise võimekust. Ka Longstaff ütleb, et säilenõtkus on olemas süsteemides, mis on kohanemisvõimelised ja omavad mitmekesiseid ressursse muutusteks (mitte ei ole kinni oma spetsiifilistes strateegiates) (Longstaff, 2005). Ressursside olemasolu, nende määratlemine ja oskus neid kasutada on teiseks oluliseks tunnuseks kogukonna säilenõtkuse kirjeldamisel. Ganor (2003) ütleb, et kogukonna säilenõtkus seisneb lisaks võimele hakkama saada muutunud olukorras ka oskuses leida üles peidus olevad sisemised tugevused ja ressursid selleks, et efektiivselt toime tulla. Kogukonna tugevuste määratlemisel ja kasutamisel eeldatakse, et muutunud olukorra järgselt kogukonna sidemed ja ressursid tugevnevad ning ühiselt ollakse veel suutlikumad, et tulevikus toime tulla uute muutunud olukordadega.

PROBLEEMISEADE

Käesoleva uurimuse problemaatika tuleneb neljast üksteisega seotud aspektist: 1) erihoolekandesüsteemi muutus (deinstitutionaliseerimine), 2) inimese elukorralduse muutus, 3) inimeste vaheliste suhete struktuuri muutus ja 4) psüühikahäirega inimeste, kogukonna ja spetsialistide väljakutsed seoses süsteemi muutusega.

Eesti erihoolekandesüsteemis aset leidva deinstitutionaliseerimise tulemusena jagatakse suured institutsioonid väiksemateks üksusteks tihedamini asustatud kogukondadesse, mis peaksid looma ühe olulise eelduse inimeste integratsiooniks ühiskonda. Erihoolekandesüsteemi ja psüühikahäirega inimese sotsiaalteenuse muutus tingib ka elukorralduse ja inimestevaheliste suhetestruktuuri muutuse, mille tõttu tekivad vajadused uute oskuste järgi, et olla kogukonnas aktiivne osaleja. Elukoha muutuse tõttu tekib olukord, kus kolitakse kogukondadesse, kus inimesel puudub sotsiaalne võrgustik, kes oleks toeks ja abiks. Seetõttu muutuvad tihedama asustusega linnakeskkonnas ja naabruskonnas oluliseks sotsiaalsed suhted, kontaktid ja nende loomine, sest vastasel juhul on võimalik isolatsioon ka linnakeskkonnas, olenemata erinevatest ja rohkematest võimalustest. Psüühilise erivajadusega inimeste kogukonda elama asumine ja suhete loomine ei ole vaid ühepoolne. See esitab väljakutseid ka kogukonnale ning valdkonna spetsialistidele, kellelt eeldatakse vaadet kogukonnale ja kaasamõtlemist, et mõista ja analüüsida, kuidas aidata psüühilise erivajadusega inimestel lõimuda ja soodustada toimetulekut kogukonnas, seda just läbi kontaktide loomise ja arendamise. Hetkelisel ajaperioodil on selleks Eesti kontekstis head praktikad vähesed.

Tulenevalt kirjeldatud probleemolukorrast on käesoleva uurimustöö eesmärk selgitada välja Tartus erihoolekandeteenuseid saavate psüühikahäirega inimeste kontaktid erinevate kogukondade liikmetega ning sotsiaalse kaasatuse edasiarendamise võimalused.

Lähtuvalt uurimustöö eesmärgist, on tõstatatud järgnevad uurimusküsimused:

1. Millised on erinevad kogukonnad, kus erihoolekande teenusel olevad psüühikahäirega inimesed liiguvad?
2. Millised on psüühikahäirega inimeste kontaktid erinevates kogukondades?
3. Millised on olemasolevad ressursid ja võimalused kogukonnas, et soodustada psüühikahäirega inimeste sotsiaalset kaasamist?

2. METOODIKA

Uurimuse eesmärk on selgitada välja Tartus erihoolekandeteenuseid saavate psüühikahäiretega inimeste suhted erinevate kogukondade liikmetega ning sotsiaalse kaasatuse edasiarendamise võimalused.

Lähtuvalt uurimustöö eesmärgist, on tõstatatud järgnevad uurimusküsimused:

1. Millised on erinevad kogukonnad, kus erihoolekande teenusel olevad psüühikahäirega inimesed liiguvad?
2. Millised on psüühikahäirega inimeste kontaktid erinevates kogukondades?
3. Millised on ressursid ja võimalused kogukonnas, et soodustada psüühikahäirega inimeste sotsiaalset kaasamist?

Käesolev uurimistöö viidi läbi kvalitatiivsete andmekogumis- ja analüüsimeetoditega. Kvalitatiivseid andmekogumismeetodeid kasutades on võimalik kirjeldada ja mõista inimeste sotsiaalsust ja tundma õppida nende autentset argipäeva (Leavy, 2014), saada aru inimeste kogemustest, arusaamadest ja tõlgendustest nende tavapärasest keskkonnast (Laherand, 2008). Sarnaselt Leavyle ja Laherannale toob ka Geertz (1973) välja, et kvalitatiivne uurimus on hea viis saada teadmisi sotsiaalse reaalsuse kohta. Kvalitatiivset lähenemist kasutatakse, et avastada, kirjeldada või selgitada sotsiaalset fenomeni ja tähendusi, mida inimesed omistavad tegevustele, situatsioonidele; süveneda arusaamaks mõnda aspekti sotsiaalsest elust; koostada tihkeid, informatiivseid kirjeldusi (Leavy, 2014).

Bakalaureusetöös on kasutatud kvalitatiivseid andmekogumis- ja analüüsimeetodeid, mis võimaldavad väga lähedalt näha, uurida ja kirjeldada olemasolevaid kontakte kogukonnas. Kvalitatiivse uurimismeetodi rakendamisel on kasutatud kahte eraldiseisvat kvalitatiivset andmekogumismeetodit – varjutamine ja poolstruktureeritud intervjuu. Andmete analüüsi meetodina on kasutatud temaatilist analüüsi.

2.1 Andmekogumismeetodid

2.1.1. Varjutamine (*shadowing*)

Varjutamise käigus on uurijal (varjutaja) võimalik lähedalt jälgida uuritavat inimest. Varjutamise ajal küsib uurija varjutatava käest lisaks küsimusi, mis annavad lisandväärtust,

konteksti ja mõistmist varjutatava ja tema kontaktide ja nende kvaliteedi kohta kogukonnas. Varjutamise ajal teeb uurija pidevalt märkmeid varjutamise protsessi kohta. Seejuures võib vestlust uuritavatega salvestada, kirjutada üles vastused küsimustele ja märkida üles tähelepanekud kehakeele ja emotsioonide kohta, mida varjutatav väljendab. Varjutamise lõppedes on uurijal olemas rikkalik, tihe ja terviklik andmestik, mis annab detailse, vahetu ja multidimensionaalse pildi rollist, lähenemisest, filosoofiast ja ülesannetest inimese puhul, keda varjutatakse (Mcdonald 2005).

Varjutamise teel kogutud info on detailsem, kui mõnel muul viisil kogutud andmed. Varjutamise teel läbi viidud uurimuse käigus saab täpse ülevaate inimese positsioonist, rollikäitumisest (naaber, sõber, teenuse saaja) suhete keskkonnas ning nende suhete kvaliteedist ja inimese käitumisest. Näiteks võimaldab varjutamine verbaalselt uurida ja küsida olukordade, inimeste ja suhete kohta. Varjutamine on kohal olek ehk kontekstides ja keskkonnas viibimine ning uurimuses osalejaga kaasa liikumine, mis võimaldab uurijal kogeda uuritava päeva autentsel viisil. Need varjutamise omadused näitavad, et meetod võimaldab avastada inimese rolle ja teekondi. Keskkonda, milles liigutakse nähakse läbi varjutatava silmade ja see perspektiiv on uurija jaoks hindamatu (Mcdonald, 2005).

Selleks, et mitte varjutamist segada vaatlusega, on antud juhul kohane selgitada erinevusi. Vaatlust saab läbi viia neljal moel: varjatud täielik osalusvaatleja, avalik täielik osalusvaatleja, pooleldi osalusvaatleja ja täielikult osaluseta vaatleja (varjatud või avalik) (Brewer, 2000). Varjutamine on täielikult osaluseta vaatlemise üks edasiarendusi. Seejuures on see määratletud ühe vormina osaluseta vaatlusest, milles uurija üks eesmärk on vaadelda, märgata ja salvestada, mitte initsieerida ja aktiivselt osaleda tegevustes (Czarniawska, 2007). Samas võimaldab varjutamine küsida jooksvaid kommentaare varjutamise ajal või pärast seda olukordade kohta (Mcdonald, 2005).

2.1.2. Poolstruktureeritud intervjuud

Intervjueerimise käigus koguti andmeid varjutatud psüühilise erivajadusega inimeste, kogukondade ja tegevusjuhendajate töö iseloomu ja eripärade kohta kooskõlas antud uurimuse eesmärgiga. Kvalitatiivse intervjuu eesmärk on kirjeldada kesksete teemade tähendusi subjektide elus. Peamine eesmärk on mõista seda, mida intervjueeritav ütleb (Kvale, 1996).

Uurimuses kasutati poolstruktureeritud intervjuud, mille puhul on intervjueeri eelnevalt kirjalikult ette valmistanud teemablokid, kuid küsimused neis pole alati täpselt sõnastatud ega

järjestatud, mis annab piisava vabaduse intervjuu läbiviimisel ja võimaldab esile tõusta uutel teemadel. Teiseks tunnuseks on see, et küsimuste küsimise aja ja otstarbe otsustab uurija, sõltuvalt intervjuu kujunemisest (Robinson, 2002). Ka Merriam (2009) toob välja, et poolstruktureeritud intervjuul on piisav struktureerituse tase tänu millele saab küsimusi paindlikult sõnastada ja küsimuste järjekord ei mängi suurt rolli. Nii on intervjuueeritava võimalus küsimustele vastata endale sobival moel ja uurijal vastata intervjuueeritava ideedele ja teemapüstitustele. Sarnaselt Merriamile ütleb ka Laherand (2008), et poolstruktureeritud intervjuul on eelis eelkõige selle paindlikkuse tõttu, mis võimaldab andmekogumist reguleerida.

Ümbritsevate inimeste (tegevusjuhendajad, lähedased) kommentaarid ja tunded on olulised, arvestades seda, et surevad või haiged (näiteks psüühikahäirega inimesed) on tihtipeale võimetud iseenda eest rääkima. Uurijatel ei ole teatud olukordades muud võimalust, kui toetuda infole, mis tuleneb teiste kogemustest töös vaimse tervise probleemidega inimestega. Andmekogumine sellisel viisil võimaldab saada infot, millest psüühikahäirega inimesed ise teadlikud ei ole või edasi ei suuda anda. (Gubrium ja Holstein, 2001) Antud uurimuse kontekstis on oluline nii vahetult saadav informatsioon psüühikahäirega inimeste varjutamisel kui ka tegevusjuhendajatelt saadav informatsioon, mis toetavad üksteist ja annavad sümbioosina edasi täielikumat informatsiooni, kui kasutada andmekogumisel vaid ühte meetodit.

2.2. Uurimuses osalejad

Uurimuses osales kaks sihtgruppi. Esimesse gruppi kuuluvad kolm inimest, kelle ühisteks tunnusteks on psüühikahäire olemasolu (puudub intellektipuu või liikumispiirang); territoriaalne seos (elamine Tartus); kogukonnas elamise ja töötamise toetamise teenuse saamine; on elanud vähemalt 5 aastat institutsionaalses hoolekandetasutuses ja olnud seal ööpäevaringsel hooldusteenusel; ei ole varasemal eluperioodil elanud, töötanud või õppinud Tartus; viimasel aastal on muutunud nende elukoht ja erihoolekandeteenus, mida neile osutatakse; on töörealised ja hetkel tööga hõivatud, kuid varasemal eluperioodil on töötamise võimalus olnud piiratud või puudunud.

Uurimuses osalenud psüühikahäirega inimeste uurimiseks kasutati andmekogumismeetodina varjutamist, et näha võimalikult lähedalt neid kogukondi, kus liigutakse ja ise kogeda ning näha psüühikahäirega inimeste kontaktide olemasolu erinevates kogukondades. Psüühikahäirega

inimesi varjutati 12 tundi. Varjutamise aja ja koha leppisid varjutaja ja varjutatav eelnevalt kokku, samuti ka selle, kas 12 tundi varjutamist toimub ühe või mitme päeva jooksul.

Teiseks uurimuse sihtgrupiks on kolm kogukonnas elamise ja toetatud töötamise teenuse tegevusjuhendajat, kelle ühiste joontena saab välja tuua töökogemuse kogukonnas elamise ja toetatud töötamise teenuse tegevusjuhendajana vähemalt pool aastat; kesk- või kõrghariduse olemasolu; regulaarsed kontaktid uurimuses osalevate psüühikahäirega inimestega ja sugu (naised).

Uurimuses osalevate tegevusjuhendajatega viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud, et mõista konteksti, milles psüühilise erivajadusega inimesed elavad. Seejuures ei viidud intervjuusid läbi mitte varjutatavatega, vaid nende tegevusjuhendajatega, sest psüühilise erivajadusega inimeste intervjuerimine võib tekitada raskusi saamaks kogu informatsiooni suhtlustakistuste tõttu. Põhistruktuur oli kõikidel intervjuudel sama, kuid vastavalt intervjuueeritavale ja läbiviijale varieerus küsimuste järjekord, sõnastus ja intervjuu käigus tõstatatavad teemad. Intervjuude läbiviimiseks koostati koos uurimisgrupiga intervjuu kava (Lisa 2), et uuritavatelt küsitavad küsimused oleks ühtlustatud. Intervjuu kava koosneb kolmest teemablokist: 1) inimese ressursid, oskused, tugevused, takistused 2) kontaktid erinevates kogukondades ja 3) kogukonna arendamise võimalused.

Uurimuses osalenutest kaks varjutatavat on teenusel ühes üksuses ja üks teises teenusüksuses. Vastavalt varjutatavatele intervjueriti iga inimese ühte tegevusjuhendajat. Nii uurimuses osalenud psüühikahäirega inimesed kui ka tegevusjuhendajad elavad ja töötavad Tartus.

Teenusel olevate inimeste leidmiseks oli eelnevalt magistriaine „*Social Inclusion and Community Work*“ uurimusprojekti jaoks sõlmitud koostöö-kokkulepe erihoolekandeteenuseid pakkuva asutusega. Selleks, et leida konkreetsed inimesed, keda varjutada, võeti ühendust nende tegevusjuhendajatega, kes edastasid informatsiooni võimaluse kohta osaleda vabatahtlikult uurimusprojektis. Tegevusjuhendajatele ja psüühikahäirega inimestele anti eelnevalt infot uurimuse protsessi ja uurija tuleku kohta.

Tegevusjuhendajatega viidi läbi intervjuud peale varjutamist, selleks lepidi omavahel kokku mõlemale osapoolale sobiv aeg. Kaks intervjuud viidi läbi töökeskkonnas, üks intervjuu tegevusjuhendajaga viidi läbi uurija kodus.

Antud uurimuses on osalejate nimed asendatud konfidentsiaalsuse huvides varjunimedega: varjutatavad inimesed – Jelena, Markus ja Priit; tegevusjuhendajad – Tegevusjuhendaja 1,

Tegevusjuhendaja 2, Tegevusjuhendaja 3. Osalejate puhul ei ole kasutatud koode, et hõlbustada uurimuse lugemist ja arusaadavust.

2.3. Uurimuse käik

Uurimuse üldine idee sai alguse autori isiklikust huvist, kogemusest ja tähelepanekutest tegevusjuhendajana töötades tegevusjuhendajana. Uurimuse spetsiifiline fookus sai fikseeritud konsulteerides lõputöö juhendajaga, kes pakkus võimalust osaleda magistri aine raames projektis, mis uuris psüühilise erivajadusega inimeste kontakte kogukonnas. Antud uurimus on edasiarendus magistriaine „*Social Inclusion and Community Work*“ uurimisprojektist.

Uurimuse läbiviimiseks valmistati aines osalenud inimesed ette ja räägiti läbi erinevad ohukohad uue uurimismeetodi – varjutamise - kasutamisel. Selleks soovitati teha eelkohtumisi varjutatavatega, et vältida pingelist ja uut olukorda psüühikahäirega inimese jaoks. Enne varjutamise algust tehti kokkulepped uurimisprotsessi läbiviimise kohta, allkirjastati konfidentsiaalsuslepingud ja selgitati nii psüühikahäirega inimestele kui ka tegevusjuhendajatele uurimuse läbiviimise põhimõtteid.

Uurimisgrupis osales lisaks autorile veel kaks inimest, igaüks varjutas ühte psüühikahäirega inimest ja intervjueris ühte tegevusjuhendajat. Varjutamise teel kogutud andmed ja märkmed varjutamise kohta on tehtud uurijate poolt samal päeval, kas varjutamise ajal või siis pärast varjutamist, et kogu saadud informatsioon võimalikult täpselt talletada. Varjutamise ja intervjuude läbiviimise jaoks olid määratud konkreetsed ajad. Varjutamine viidi uurijate poolt läbi perioodil 13.03 - 23.03.2017 erinevates kohtades, kus uurimuses osalenud inimesed liikusid. Peamiselt olid need elu-, töökoht, pood, huviring ja raamatukogu. Tegevusjuhendajaid intervjueriti ajaperioodil 25.03 - 10.04.2017. Kaks intervjuud viidi läbi tegevusjuhendajate töökohas, neutraalses ruumis. Ühe tegevusjuhendajaga viidi intervjuu läbi intervjuerija kodus.

Lõpptulemusena koostasid uurimisgrupid väiksemahulised uurimistulemuste raportid, mida esitleti avatud seminaril 23.04.2017 Tartu Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudis. Avatud seminaril olid kohal ka varjutatavad ja intervjueeritavad tegevusjuhendajad.

Pärast avatud seminari kogus autor kokku oma uurimisgrupi algandmed (varjutamise märkmed ja intervjuude salvestused) ning valmistas need ette (andmete ühtlustamine, transkribeerimine, kodeerimine) sügavamaks laiapõhjalisemaks analüüsiks, mis on koostatud käesolevas bakalaureusetöös ainuisikulise andmeanalüüsina.

2.4. Andmeanalüüsi meetod

Temaatilist analüüsi kasutati selleks, et selgitada välja kogutud andmetes peituvad tähendused, mõtted ja käsitused (Ezzy, 2002). Temaatiline analüüs on meetod identifitseerimaks kogutud andmete teemade ja mustrite tähendust seoses uurimisküsimustega (Braun ja Clarke, 2013). Flick (2001) jagab temaatilise analüüsi kaheks: teoreetilise ja temaatilise kodeerimise järgi. Byrne toob välja, et keskne temaatilise analüüsi rõhk on kodeerimisel, mis on analoogne näbõpide jagamisega kastidesse nende suuruse, aukude arvu, värvi ja tüübi järgi (Byrne, 2001). Antud töö analüüsimiseks on kasutatud temaatilist kodeerimist, mille protsess algab spetsiifiliste andmete kogumisest, millele järgneb andmete kategoriseerimine ja eraldi teemadeks jagamine.

Temaatiline analüüs võimalda töö kontekstis olla fookustatud ja juhinduda pidevalt uurimisküsimustest nendele vastuseid leides. Kuna analoogseid uurimusi psüühikahäirega inimeste kontaktidest kogukondades on vähe või mitte üldse, siis sobis see analüüsimeetod uurimuse jaoks enim, sest uuritavate inimeste elu, tähenduste omistamine ja tõlgenduste mõistmine on selles kontekstis eriti oluline.

Uurimuse andmete kogumise järgselt on andmed ühtlustatud nii, et varjutamisest kui ka intervjuudest saadud informatsioon oleks üheselt mõistetav. Selleks on jaotatud varjutamise teel saadud andmed tabelisse ja kirjeldatud neid läbi kontakti kogukonnas; kestvuse, eesmärgi, sisu ja kvaliteedi, reaktsiooni ja füüsilise keskkonna järgi (Lisa 1). Intervjueerimise teel saadud andmed on transkribeeritud ja seejärel grupeeritud. Andmete analüüsi andmete esitamisel on lähtutud intervjuu kava (Lisa 2) teema blokkidest ja analüüsi käigus esile tulnud teemadest. Intervjuudes osalenud tegevusjuhendajate tsitaadid on esitatud muutmata kujul. Kodeerimine on tehtud andmetepõhiselt, millest selgusid kõige olulisemad teemad. Kodeerimiseks kasutati tabelit, kus ühel pool oli kogutud andmed ja teisel pool tekstis leitud lühikesed, üheselt mõistetavad koodid, mis olid tähistatud erinevate värvidega.

2.5. Eneserefleksioon

Töö autorina on mul isiklik kokkupuude uurimuses osalenud inimestega. Kaks tegevusjuhendajat on minu kolleegid ja kahele inimesele olen tegevusjuhendajaks, ühele neist tugiisikuks. Andmete kogumisel on töö objektiivset väärtust silmas pidades varjutatud ja intervjueeritud inimesi, kellega igapäevane tööalane koostöö puudub, et vältida andmete

kogumisel enese mõju inimese käitumisele, vastuste andmisele või subjektiivsete märkmete tegemisele.

Minu tööülesanded kogukonnas elamise teenuse ja töötamise toetamise teenuse tegevusjuhendajana on olla igapäevaseks abiks ja toeks psüühilise erivajadusega inimestele igapäevatoimingutes, aidata neil integreeruda kogukonda ja luua seal uusi kontakte, aidata õppida ja leida endale jõukohane meelepärase töö avatud tööturul koostöös Töötukassaga ja aidata säilitada või parendada tervislikku seisundit.

Tegevusjuhendajana töötamise eelised käesoleva uurimuse kontekstis on teadlikkus teenuste korraldusest, deinstitutionaliseerimise protsessist erihooletandesse ja sihtgrupi eripäradest, sealhulgas psüühikahäirete olemusest ja võimalikust inimeste käitumisest erinevates olukordades. Võin väita, et mul puuduvad levinud eelarvamused, mis suures osas põhjustavad sihtgrupi stigmatiseerimist. Olemas on sihtgrupiga suhete loomise kogemus ja võime märgata ja eristada suhtlemiskäitumist. Märkasin erinevust võrreldes kaasandmekogujatega varjutamisel ja intervjuudes. See aitas mul kriitilisemalt suhtuda kogutud andmetesse: valdkonnast väljaspool tegutsevad inimesed ei pruugi omada piisavat tundlikust psüühikahäirega inimeste käitumise ja suhete uurimisel.

Eelistega kaasnevad aga ka takistused, millega tuleb arvestada antud uurimuse andmete analüüsimisel. Tegevusjuhendajana on mul välja kujunenud teatud ettekujutus, arusaam teenustest ja erihooletande korraldusest, seega puudub värske ja neutraalne vaade valdkonda. Kogumuste olemasolu tõttu olen harjunud teatud käitumise eripäradega ja puudub tundlikkus märgata ja analüüsida suhtlust, käitumist samamoodi kui märkab ja analüüsib seda naabruskonnas elav kogukonnaliige, kes võib teatud käitumist tajuda häirivana. Sellest tulenevalt olen teadlik enda võimalikust subjektiivsusest andmete kogumisel ja analüüsimisel.

Tegemist on kvalitatiivse uurimusega, mille raames olen püüdnud eelkõige selgitada välja tähendused, arusaamad ja mustrid, mis esinevad kontaktide ja suhete loomisel kogukonnas. Kuna antud uurimuse raames on varjutatud kolme psüühilise erivajadusega inimest ja intervjuueeritud kolme tegevusjuhendajat, siis tuleb arvestada sellega, et nii väheste inimeste uurimine ei pruugi anda pilti või arusaama kõikidest kontaktidest ja seeläbi kogukonna arendamise võimalustest.

3. TULEMUSED

Varjutamise ja intervjuerimise käigus kogutud andmete temaatilise analüüsi avatud kodeerimise põhimõttel esitatakse järgnevad teemad, millest on struktureeritud tulemuste peatükk: 1) Psüühikahäirega inimeste kontaktid töökohapõhises kogukonnas 2) Psüühikahäirega inimeste kontaktid elukohapõhises kogukonnas 3) Psüühikahäirega inimeste kontaktid huvidepõhises kogukonnas 4) Sotsiaalsed oskused kogukonnas toimetulekuks 5) Takistused ja ohud kogukonnas 6) Tegevusjuhendaja roll kogukonnaga liikmetega kontaktide arendamisel

3.1. Psüühikahäirega inimeste kontaktid töökohapõhises kogukonnas

Psüühikahäirega inimeste kontaktide arv tööpäeva jooksul töökohapõhise kogukonna inimestega oleneb kollektiivi suurusest, tööpäeva pikkuses, töö olemusest ja töökoha füüsilisest asukohast. Kontaktidest pole välja arenenud kvaliteetseid suhted, enamik kokkupuuteid töökohapõhise kogukondade inimestega jäävad tervituse tasandile. Peamisteks kontaktide loomise põhjuseks on viisakustervitus või tööülesannetega seonduv.

Kõik varjutatavad inimesed käivad tööl osalise ajaga, järgnevalt selgub, kuid nende tööülesanded on väga erinevad, nagu ka tööpäeva jooksul loodud kontaktide hulk ja suhete kvaliteet. Töötamine on nende jaoks oluline osa igapäevaelust, mis aitab luua rutiini ja kindlustunnet .

Jelena töötab suuremas toidukaupluses puhastusteenindajana, kus ta alustas tööpraktikaga. Teda varjutati üheksatunnise tööpäeva jooksul viis tundi. Selle aja jooksul tekkis tal kontakt 11 inimesega. Jelena tööruum jääb terve toidukaupluse piiridesse ja hõlmab nii lao- ja kontoriruumi, riietusruumi kui ka poesaali. Töö iseloom on liikuv. Jelena töötas varjutamise ajal selles töökollektiivis esimest kuud. Tema kontakte iseloomustavad vaba olek suhtlemisel ja kehakeeles, mis soosib tööjuures paremat toime tulemist. Sisu ja kvaliteedi poolest jäid kontaktid pealiskaudseteks. Suhtlusakti alustajaks oli peamiselt Jelena ise. Oli näha nii positiivset koostööd, abi pakkumist kui ka mitte reageerimist kontakti võtmisel. Tekkis olukord, kui väljusime laoruumist kaupluse saali ja Jelena töödejuhataja proovis üksinda puidust kastile kilet peale panna. Jelena märkas kohe, et selle ülesande jaoks oleks vaja kahte inimest ning pakkus omapoolset abi, mille tegutseja ka vastu võttis. Üheskoos paigutati kilet, ja kuna Jelena ei saanud täpselt aru, kuidas see kile kõige paremini kasti peale sobitub, siis aitas

ja juhendas töödejuhataja omakorda teda. Koostöö tulemusena sai ülesanne täidetud. Kontakt töödejuhatajaga oli üks sisulisemaid, päeva jooksul puututi kokku 5 korda ja seda erinevatel aegadel. Jelena selgitas, et töödejuhataja on esimene inimene, kelle poole ta tööga seotud küsimustes pöördub. Positiivsed suhted esinesid kolme inimesega ja nende baasilt oli näha potentsiaali ja võimalusi nendest kontaktidest arendada kvaliteetsemad suhted. Positiivsetele kontaktidele lisaks oli ka neutraalseid kontakte. Need olid lühiajalised aktid (maksimaalselt 5 sekundit), mille eesmärk oli kindlalt fookustatud ja seostusid tööülesannetega. Need olid kasstiilis küsimused, millele vastati ühesõnaliste lausungitega või jäi sellele vastamata. Suhete kvaliteedi küsimusele vastas Jelena, et tema proovib ikka kõigiga hästi läbi saada. Igal tööpäeval ta teretab kõiki. Jelena sõnul ei oskakski ta muud moodi olla, sest siis oleks endal tööl ebamugav ja seda ta ei soovi

Priit töötab Tartu laululava juures, kuhu teda suunati avalikule tööle Töötukassa kaudu, mis tähendab ajutist (korraga 1 kuu), tavaliselt haljastusega seotud tööd linnaruumis. Uurimuse läbiviimise päeval oli tema tööülesandeks lehtede riisumine. Priitu varjutati neljatunnise tööpäeva jooksul neli tundi, seega oli varjutajal võimalus näha kõiki kontakte ja tervet tööprotsessi. Priidul oli nelja tunni jooksul kaks kontakti. Priit töötab koos oma korterikaaslasega, kellega on tema sõnade kohaselt välja kujunenud hea koostöö ka kodus, on olemas pidev vastastikune tugi, pikemaajaline üksteise tundmine ja mõistmine ning seetõttu on ka julgem koos tööl käia. Priidu kontaktid töökohal piirdusid korterikaaslase ja töödejuhatajaga kokku puutudes. Viimane andis kätte tööülesanded, kuid Priidu sõnul teda viimasel ajal näha ei ole. Kontakt korterikaaslasega töökohal oli pikaajaline, koos sõideti tööle, töötati neli tundi ja sõideti koju tagasi. Samas omavahel väga palju ei räägitud, omavahel jagati ära koostööülesanded ja suhtus toimus suures osas mitteverbaalselt. Ilmselt tuleneb vähene suhtlus ka mõlema osapoole sotsiaalsetest oskustest ja motivatsioonist suhelda. Kontakt töödejuhatajaga oli lühiajaline, eesmärgiga küsida tööülesande ja töövahendite kohta. Lisaks võib tuua kontakti bussijuhiga tööle ja tagasi sõites, mis piirdus viisakustervitusega.

Markus töötab Tartus erihoolekandeteenuseid pakkuv asutuses, kus on pikaajalise kaitstud töö teenusel. Tal on seal kindel ülesanne – koorida kartuleid, porgandeid ja sibulaid. Markust varjutati 6 tundi ehk terve tema tööpäeva. Markusel oli tööpäeva jooksul samuti 11 kontakti, kuid need piirdusid peamiselt tervitusega. Markusega koos töötab veel üks inimene, kellel on samad tööülesanded. Markuse sõnul inimesed vahepeal vahetuvad, aga need on kaastöötaja asendajad, kes on tööl vaid ühe päeva. Markus ise kontakti ei algatanud. Suhtlusaktid olid lühiajalised, mille sisuks oli kas teise inimese tervitamine või tööst rääkimine. Markuse puhul

võis tähendada, et ta väldib silmsidet, mis on inimestevahelise kontakti saamiseks väga oluline. Kõige sisulisemad vestluste teemad olid seotud tööülesannetega. Palju esines ka mitteverbaalset suhtlust, mis väljendus pilkkontaktis või kehakeeles. Näiteks tuli Markuse töökaaslase asemel tööle Tšehhist pärit noormees, kes suhtles ainult inglise keeles. Markus aga inglise keelt ei oska. Sellest hoolimata mõistis ta olukorda tänu pilk-kontaktile ja tõstis porgandiämbri noormehele lähemale. Olenemata enda initsiatiivi puudumisest kontakti võtmisel, saab Markus suhtlemisega hästi hakkama, aga ta teeb seda omamoodi. Selgus, et Markus veedab tihti tööjuures aega ka pärast seda, kui tema tööülesanded on täidetud. Andmekoguja puutus kokku tegevusjuhendajaga, kelle sõnul on kõik õnnelikud, et Markus seal on (*„Isegi kui ta väga palju ei suhtle, on kõik väga õnnelikud, et ta siin on ja ühistegevustest osa võtab.“*).

Töö olulisus tuli välja suhtlusest kõikide varjutatavatega ja intervjuudest tegevusjuhendajatega. Olulist osa mängib ka füüsiline töökeskkond ja kollektiivi suurus, kindlasti oleneb heaolu tööl ka inimese enda suhtumisest, millest olenevad ka kontaktid tööjuures.

Tegevusjuhendaja 1: *„Jelena on ise hästi aktiivne ja tahab teha ja see teeb ta meele rõõmsaks.“*

Tegevusjuhendaja 2: *„Markuse puhul ma nägin ka, et see, et ta sai juba nagu tööle minna, et see oli tema jaoks nagu selline eduelamus“*

Tegevusjuhendaja 3: *„Tal on lõpuks töötamise võimalus, ta ootas seda väga kaua. Kahjuks on see töö väljas ja kui on halb ilm nüüd, siis on nagu tüütu, aga midagi ikka.“*

Inimesele meeldib tööl ka sellepärast, et seal näeb ta teisi inimesi.

Tegevusjuhendaja 2: *„Eks ta seal näeb nagu teisi inimesi ka.“*

Kaks uurijat olid märganud seda, et varjutaja juuresolekul soovisid töökaaslased saada teada informatsiooni, mis varjutajal puudus. Näiteks Jelena töödejuhataja uuris varju Jelena eemalolekul, kas Jelenaga on juhtunud mingi õnnetus. Teine uurija tõi välja seda, et tööjuures uuriti tema (mitte Markuse) käest, et kas Markus saaks hakata rohkem tööl käima.

Olles elanud alles pool aastat täiesti uues keskkonnas ja teadmata linnas olevaid võimalusi uute kontaktide loomiseks, on töökoht üheks võimaluseks uute kontaktide loomisel. Lisaks on see heaks võimaluseks suhelda ka teiste inimestega peale töötajate, korterikaaslaste ja teiste erihoolekandesüsteemi sees olevate inimeste. Samas selgus varjutamise käigus, et kontaktid töökohal on siiski pinnapealsed ja ei kandu sealt välja. Varjutamise käigus selgus vaid Markuse puhul, et tema veedab aega tööjuures ka siis, kui tööülesanded on täidetud. Ilmselt tingib selle

ka võimalus, sest tegemist on erihoolekandeteenuseid pakkuva asutusega. Kuna Priidu puhul oli tegemist teadlikult ajutise tööga ja ta töötas inimesega, kellega koos elab, siis kontakt väljaspool tööaega oli olemas. Jelenat varjutades ei selgunud, kas väljaspool tööaega võetakse ette kollektiivseid ühiseid sündmusi, mis võimaldaks suhelda vabamas keskkonnas, sest Jelena oli tööl käinud ainult ühe kuu.

3.2. Psüühikahäirega inimeste kontaktid elukohapõhises kogukonnas

Elukoha all on mõeldud kodu, naabruskonda ja lähedal asuvaid võimalusi (raamatukogu, toidupood, park jne). Kontaktid elukohapõhises kogukonnas piirduvad peamiselt poe, raamatukogu ja korteriga, kus elatakse. Naabrite ja ümberasuvate majade elanikega on kontakt vähene, osaliselt konfliktne. Elukohapõhises kogukonnas puuduvad ühised eesmärgid, mis võiksid soodustada ühtsustunde loomist.

Kõik uurimuses osalenud psüühikahäirega inimesed elavad kortermajades, kuhu on kolinud 2016 aasta oktoobris või novembris. Kaks inimest elavad korteris, mis on ainuke omalaadne (kogukonnas elamise teenuse korter) selles majas ja üks inimene elab kortermajas, kus on veel kaks sarnast korterit. Ülejäänud korterid nendes majades on tavalised korteriomandid, kus elatakse või mida üüritakse.

Jelena puutus varjutamise ajal kokku peamiselt oma korterikaaslastega. Kontakt naabritega piirdus süsteemi siseselt, kui teised erihoolekandeteenusel olevad inimesed samast majast tulid korterisse külla. Koos istuti ühise suure laua taga avaras ühisruumis ja räägiti teemadel nagu käsitöö, uues elukohas elamine ja Tartu linn ning vabatahtlik töö. Sellel ajal olid kogukonnateenuse üksuses ka kaks vabatahtlikku kes pakkusid vaheldust ja võimalust uuteks kontaktideks. Teistega koos istudes ise kontakti väga ei võtnud, pigem kuulas huviga ja sekkus, kui oli jututeemale omalt poolt midagi lisada. Teiste inimestega kontaktis olles hoidis Jelena silmsidet, et anda märku sellest, et ta kuulab või soovib inimest kõnetada. Vestlusest Jelenaga selgus, et Jelenal on olemas toetav võrgustik perekonna näol. Vahetu side nendega on harv, kuid telefonitsi räägitakse peaaegu iga päev. Samuti tõi ta välja, et eelmises elukohas oli tal olemas kaaslane, kellega elati varem koos, kuid deinstitutionaliseerimise tõttu kolis tema Tartusse ja kaaslane jäi elama eelmisesse elukohta. Siiski suheldakse tihedalt ja saadakse kokku igakuiselt hoolimata distantist.

Priit suhtleb elukohapõhises kogukonnas peamiselt teiste teenust kasutavate inimestega, kes elavad temaga samas korteris või kahes teises korteris, mis jäävad samasse linnaossa. Naabrite

kohta ütles ta, et mõnda teab nägupidi ja sellest on välja kujunenud tervitamine koridoris, kuid sellega see piirdub. Priit osaleb paar korda kuus taastumisgrupis, mis ühendab inimesi, kes deinstitutionaliseerimise protsessi raames on kolinud elama linnakeskkonda. Grupi eesmärk on ühest küljest vestelda taastumisega seotud olulisel teemadel nagu näiteks iseseisvus, eneseteadlikkus. Samuti saadakse kokku ja õpitakse tundma linnas olemasolevaid võimalusi. Samas taastumisgrupis osalevad ka Priidu korterikaaslased ja teised tuttavad, kellega ollakse seotud läbi erihoolekandeteenuse, gruppi on kaasatud ka kogemusnõustajad.

Varjutamise käigus ei jäänud silma, ega tulnud ka jutu sees välja, et Priit suhtleks aktiivsemalt kellegagi väljaspool kogukonnas elamises olevate inimeste (kliendid ja juhendajad), ainsa erandina saab välja tuua raamatukogu töötaja ja taastujate gruppi kuuluvad liikmed (kogemusnõustajad ja koolitajad).

Markuse kontaktid elukohapõhises kogukonnas piirduvad samuti peamiselt korterikaaslaste, tegevusjuhendajate ja teiste kogukonna teenusel olevate inimestega. Naabritega koridoris teretatakse ja vahetatakse viisakusväljendeid. Markus käib iseseisvalt poes ja seetõttu puutub tihedamini kokku ka lähedal asuvate poemüüjatega. Tema sõnul teab ta mõnda juba nägupidi. Uurides, millist tähendust ta omistab elukohas ja ümberkaudsete inimestega kontakti loomisele, tõi ta välja, et tunneks ennast paremini, kui oleks rohkem tuttavaid, sest praegu kohtab ta iga päev uusi inimesi, aga nendega kontakti ei teki. Samas selgus vestlusest, et Markusel on olemas päritolukohas sotsiaalne võrgustik tuttavate näol, kellele ta pühade ajal alati külla sõidab. Temasõnul võiks ta elada seal rahulikumas kohas, kus on vanad tuttavad ja tuttavad kohad.

Elukohapõhises kogukonnas kontakte uurides võis näha, et integratsioon selles on vähene. Kontaktid piirduvad elukohapõhises kogukonnas teenusega seotud inimestega, kes on kas tegevusjuhendajad või teised teenusel olevad inimesed. Selgus, et kahel inimesel on olemas sotsiaalne võrgustik inimeste näol, kes elavad Tartus väljaspool ja kellega igapäevaselt ei kohtuta.

Professionaalne kogukond

Psüühikahäirega inimeste üheks oluliseks toeks on spetsialistide tugivõrgustik, kuhu kuuluvad eriarst, perearst, Töötukassa juhtumikorraldaja ja tegevusjuhendajad nii elukohas kui ka tööl. Selle tugivõrgustikuga on alates uude elukohta kolimisest regulaarselt läbitud erinevatel eesmärkidel. Samas on oluline ka koostöö antud võrgutiku spetsialistide vahel. Erinevate spetsialistidega suhtlemine iseseisvalt on võtnud nii Jelenal, Markusel kui ka Priidul aega.

Jelena rääkis, et käib nüüd juba iseseisvalt eriarsti juures ja loob ise kontakti. Iseseisvad arsti külastused ja Töötukassas käimine on oluline osa enese määratlusest ja ka sotsiaalsete oskuste arendamisest. See näib olevat ka inimesele endale oluline. Priidu sõnul sooviks ta tulevikus käia iseseisvalt arsti juures ja Töötukassas, kui saab selgeks teekonna sinna.

3.3. Psüühikahäirega inimeste kontaktid huvipõhises kogukonnas

Varjutamise käigus selgus, et huvipõhine kogukond koosneb peamiselt laulu- ja tantsuringist ning huvist raamatute vastu. Huvidepõhises kogukonnas on selgelt näha ühist eesmärki, mis inimesi liidab. Samas jäävad enamik huvidepõhises kogukonnas olevaid kontakte erihoolekande süsteemi.

Nii Jelena, Priit kui ka Markus osalevad laulu- ja tantsuproovides, mis on nende jaoks oluline ja vaheldust pakkuv. Laulu- ja tantsuproovid toimuvad ühe korteri suuremas toas, osalejaid on seal 12. Ruumi on vähe, seetõttu tantsitakse vahetustega. Nii Priitu kui Jelenat varjutati ka tantsu- ja lauluproovi ajal, et näha, milline on sealne kontaktide olemasolu ja suhtluse kvaliteet.

Laulu- ja tantsuringis on Jelena pigem vaikne, kuid valmis kõike kaasa tegema, kui juhendatakse. Jelena ise kontakti ei võta, kuid on avatud vastama, kui temaga suheldakse. Tegemist on pigem passiivse tarbija rolliga ja seda on ka Priit ja teised laulu- ja tantsuringis osalejad – oodatakse juhiseid, sest laulud ja tantsud, mida õpitakse on uued. Tantsitakse peamiselt paaristantse erinevate partneritega. Omavahelist suuremat suhtlust esimese kuu jooksul osalejate seas välja kujunenud ei ole. Tantsu ettenäitamisel tehakse liigutusi järgi, kuid kui midagi segaseks jääb, siis selle kohta küsimusi ei esitata. Ainukese erandina saab välja tuua Priidu, kes küsib, millise jalaga tantsu alustada. Uurides tantsu- ja lauluringi olulisuse kohta Jelenalt, märgib ta, et see on võimalus kodust kaugemale tulla ja teha seda, mis meeldib. Priidu jaoks on see hea vaheldus, kuigi peale tööpäeva on mõnikord raske, sest kodus peaks veel süüa tegema ja mõnikord on vaja näiteks ka poodi minna, siis läheb kiireks. Samas ütleb ta, et kui tõesti ei jõua, siis ei pea, aga ta ka ise soovib siin (tantsu- ja lauluringis) käia.

Kuna laulu- ja tantsuring kestab augustini, siis on olemas ajaline ressurss ja suur potentsiaal kujundada huvipõhises kogukonnas välja pikaajalisemad ja kvaliteetsed suhted, mis aitavad paremini toime tulla. Samas on tegemist siiski suhetega, mis on teenusesisesed ja ei suhelda kogukonna liikmetega, kes ei ole erihoolekandeteenusega seotud. Neid võimalusi on vähem ja nii on raske ka suhteid luua väljaspool süsteemset kogukonda.

Laulu- ja tantsuringi võimaluse olulisust on näinud ka tegevusjuhendajad.

Tegevusjuhendaja 1: „/.../See lauluvärk. See kindlasti talle meeldib, sest see laulmine ja tantsimine talle on oluline. /.../ Sest see laulmisest ja tantsimisest ta on nagu algusest peale rääkinud, aga ma kujutan, ette et see on ka midagi, mis ta on nagu sealt (eelnevast hooldekodust) õppinud. Et sellega koos on nagu siia tulnud. Et seal käidi nagu ringis, siis võiks siin ka käia/.../“

Huvipõhise kogukonna kontekstis tuli kahe varjutatava puhul välja, et oluline koht on raamatukogu, mis liigitub nii elukohapõhise kui ka huvipõhise kogukonna alla, sest asub nii Priidu kui ka Markuse korteri vahetus läheduses. Suhtlus ja kontaktid selles jäävad siiski pealiskaudseks. Raamatukogus teretasid Markus ja tema korterikaaslane raamatukogu töötajat. Markus võttis mõned ajalehed nagu Postimees ja Eesti Ekspress, tema toakaaslane luges venekeelseid ajakirju. Markus võttis ajalehed valimata, tema korterikaaslane uuris enne, et teaks mida loeb. Peale seda istuti lähedal asuvale kollasele diivanile. Raamatukogus veedeti kokku 45 minuti, selle aja jooksul kontakti teiste inimesega ei tekkinud, mehed olid vaikselt omaette ja paaril korral näitasid üksteisele pilte, mis nende jaoks huvitavad tundusid.

Markus külastab raamatukogu pigem harva, üks kord kuu või kahe jooksul. Vastupidiselt Markusele külastab Priit raamatukogu tihemini, vestlusest Priiduga tuli välja, et lugemine on tema suur kirg, seega on regulaarne suhtlemine raamatukogu töötajatega oluline kogukonnas aset leidev kontakt. Priidu lemmikuteks on ulme- ja kriminaalromaanid. Kuigi raamatukogu on oluline koht, kus käivad igapäevaselt lai osa lähikogukonnast, siis siiski ei ole praeguseks välja kujunenud suhteid, mis oleks kvaliteetsed või sisulised ja aitaksid kaasa uute liikmete ühiskonda integreerimisele.

3.4. Sotsiaalsed oskused kogukonnas toime tulemiseks

Sotsiaalsete oskuste olemasolu kogukonnas toimetulekuks tuli välja nii varjutamise kui ka intervjuu teel saadud andmetest. Siinkohal läheneb käesoleva töö autor andmete analüüsimisel tugevuspõhiselt. Arutelu osas keskendutakse sellele, millised on tugevused, mille baasilt on võimalik inimesel ise anda oma panus olla kogukonda kaasatud. Sotsiaalsed oskused on kõigil varjutatavatel väga erinevad. See tuli välja nii varjutamise käigus nähtust ja kuuldust kui ka intervjuudest tegevusjuhendajatega. Jelena puhul on peamiseks tugevuseks avatus ja julgus ise inimestega kontakti astuda. Priidul on samuti olemas head suhtlemisoskused, mida arendades ja võimestades oleks lihtsam kogukonda integreeruda. Markuse puhul saab välja tuua omamoodi oskuse suhelda mitteverbaalselt ja hakkama saada tundmatutes olukordades.

Erinevate sotsiaalsete oskuste olemasolu oli näha nii töökeskkonnas, huvipõhises kogukonnas kui ka suhete loomisel. Küsides Jelena, Priidu ja Markuse enda käest, et millised on nende sotsiaalsed oskused, ei osanud nad midagi välja tuua, kuid kirjeldades neile seda, mida kõrvaltvaatajana võimalik näha on, nõustusid nad sellega. Sotsiaalseid oskusi kirjeldasid ka nende tegevusjuhendajad.

Jelena on iseseisev ja pigem sotsiaalselt avatud inimene, mis loob kõik võimalused kogukonnas hästi hakkama saamiseks.

Tegevusjuhendaja 1: *“/.../Selline nagu hea suhtleja, see aitab teda ka. Selline sõbralikkus ja aktiivsus on tema puhul kindlasti. Kaaselanikega on suhted head, ta ikkagi üritab nagu sõbralik olla ja hästi hakkama saada/.../ Konflikte ei karda, aga samas on ta ise ka üritanud mingeid lahendusi probleemidele näiteks välja pakkuda, kui meil üks on nagu siukene veits haigem, siis nagu a la pakkus talle nagu, et kuule lähme vaatame telekat koos või mingeid siukseid asju, et nagu kuidagi üritas omamoodi seda probleemi lahendada.”*

Kui Jelenal on olemas väga head eeldused kogukonnas heaks toimetulekuks just kontaktide loomise seisukohalt, siis tuleb arvestada ka sellega, et kõik inimesed ei ole niivõrd avatud ja suhtlemisaltid. Markuse puhul võis näha ka varjutamise käigus, et tema suhtlus ja kontaktide loomine oli pigem minimaalne ja jäi tervituste tasandile.

Oskus kontakti võtta ja arendada suhtlust sõltub sellest, kui hästi teist inimest tuntakse.

Tegevusjuhendaja 2: *„Ma arvan, et tema puhul on jah see, et kui hästi ta mingit inimest tunneb, et see mängib mingil määral rolli. Noh oma toakaaslasega, kes siin on, et nemad nagu vabalt suhtlevad. Teiste toakaaslastega, nad suhtlevad ka nagu natuke nagu tagasihoidlikumalt.”*

Sotsiaalsed oskused ei tähenda ainult suhtlemisoskust, vaid ka hakkama saamist kogukonnas toimetulekul ja uutes olukordades. Tegevusjuhendaja 2 rääkis olukorrast, kus Markus läks vale bussi peale, kuid tuli iseseisvalt selles olukorras toime, olles sellises situatsioonis täiesti esimest korda.

Tegevusjuhendaja 2: *„/.../Ei ükskord oli, kui ta hakkas ise käima tööl alguses. Siis ükskord oli, et ta oli vale bussi peale läinud ja siis ta oli läinud nagu ise bussijuhi käest küsima, et kuidas ta nagu saab ja bussijuht oli nagu ilusti seletanud. Et sellesuhtes, et ta nagu saab hakkama küll.”*

Varjutamise käigus ja Markusega suheldes selgus, et ta on väga uhke selle üle, et oskab iseseisvalt bussiga liigelda. Huvitav oli olukord, kus andmekoguja uuris, et mis peatuses maha

peab minema, ning selle asemel, et bussipeatuse nime öelda, ütles Markus: *“Ma tean! Mina tean!”*. See näitas veidi minu jaoks sellist iseseisvust, et ta oskab ise ka teed juhatada.

Sotsiaalsete oskuste kasutamise aspektist toodi välja ebakindlust ja mingil määral ka inimese teadlikkust ja enese alahindamist.

Tegevusjuhendaja 3: *Priidu oskused on väga head! Pigem on natuke ta mingil määral nagu pelgab, natuke kardab, et ei ole seda enesekindlust nii palju. Aga üldiselt ta hea meelega loob kontakti ja saab kontakti.*“

Sotsiaalsed oskuseid saab igakülgselt arendada, eriti kui ollakse uues keskkonnas. Siis õpitakse tundma uusi olukorda ja nendes hakkamasaamist. Intervjuudes uuriti ka seda, millised oskused vajaksid veel arendamist, et kogukonnas veel paremini hakkama saada.

Tegevusjuhendaja 3:“ *Võib-olla seda avatust teatud asjades. Kuna ta on natuke selline, kohati kinnine tundub, siis on selline vabamat ja avatumat suhtlemist.*“

3.5. Takistused ja ohud kogukonnas

Kogukonnas on olemas erinevaid takistusi, mis pärsivad psüühilise erivajadusega inimeste sotsiaalset kaasatust. Intervjuust tegevusjuhendajatega selgus ka uus oluline teema – ohud kogukonnas ja nendega arvestamine.

Kogukonnas olevad takistused sotsiaalseks kaasatuseks

Uurides Jelena käest, et millised on takistused elukohas suhtlemisel, tõi ta välja, et naabritega nad väga hästi läbi ei saa ja on olnud mingeid konflikte, mis on rikkunud suhteid. Üks sarnane juhtum on esinenud ka töökohapõhises kogukonnas. Intervjuus Tegevusjuhendaja 1-ga tuli välja ka see, et koos teenusel olevate inimestega on ühiselt osaletud ka korteriühistu koosolekul, et siluda suhteid teiste majaelanikega.

Tegevusjuhendaja 1: „*Kogukond, kes vastu peaks võtma, on vaenulik. Et siis on nagu keeruline. Seda silumistööd on ka nagu tehtud, et põhimõtteliselt see ei ole nagu aidanud /.../Tööjuures. Ma saan aru, et seal on ka mingi teema. Kas selle juhendaja või kellegagi, et a la teda käsutatakse või kuidagi suhtutakse temasse halvasti. See tal on nagu muret valmistanud, sellest ta on rääkinud.*“

Konfliktsete suhete aktuaalsus naabritega tuli välja ka intervjuus teise tegevusjuhendajaga, kes kirjeldas situatsiooni, kuhu oli kaasatud ka politsei.

Tegevusjuhendaja 2: „/.../ Ükskord kutsuti politsei, mitte seda, et oleks võinud nagu ise minna ütleva inimesele midagi. /.../ Seal ei olnud nagu öörahu või mingit sellist asja, inimene rääkis kõva häälega. Kutsuti politsei. Nagu noh. Et see ongi nagu nii, et kuidas saadagi nagu need osapooled suhtlema, et see on nagu selline hull teadus nende vahel /.../“

Lisaks kirjeldati üldist suhtumist naabrite poolt, mis sõltub ka sellest, missugusesse naabruskonda psüühikahäirega inimesed elama asuvad.

Tegevusjuhendaja 2: „/.../ naabrid nagu ei võta omaks. Hetkel ma tunnen, et naabrid nagu isegi ei taha neid omaks võtta. Et, see ka nagu nii palju mõjutab, et kuhu nad elama satuvad või millises korteris, millised naabrid on /.../“

Lisaks ühiskonna suhtumise väljatoomisele rõhutati ka generatsioonide vahelist erinevust.

Tegevusjuhendaja 2: /.../ vanemate inimeste puhul nagu eriti nagu noh, kipub olema seda. Nooremad nagu lihtsalt võib-olla vaatavad nagu ei oska alguses nagu mingit seisukohta võtta, aga vanemate puhul on nagu. Nad ütlevad nagu kohe välja, ja nii negatiivselt, et endal on nii, et tahaks kuskile nurka pea tõmmata ja nii.“

Lisaks üldisele vastuolule ühiskonnas toodi välja just kultuurispetsiifikat, mis on omane eesti kultuurile.

Tegevusjuhendaja 1: „Eestlased hoiavadki omaette /.../ Ma ei tea kas see, eesti kultuuri olud võib-olla ei soodusta nagu neid kontakte /.../ ma ei taju, et siukest asja eriti oleks, et kui mingi võõras inimene hakkab kellegagi suhtlema, siis pigem nagu ei“.

Kui linna elama asunud inimestel on alguses olemas motivatsioon ja tahtmine teiste inimestega lävida, siis võib see ajapikku taanduda nähes, et kogukond ise ei ole vastuvõtlik. See süvendab inimeste isolatsiooni ja mõjub halvasti ka enesekindlusele ja pikemas perspektiivis iseseisvale toimetulekule, sest väheneb tahtmine korterist välja minna ja suureneb enesestigmatiseerimine ühiskonna omistatud siltide tõttu.

Kogukonna tasandi puhul tõid tegevusjuhendajad välja võimaluste puudumist linnakeskkonnas, mis pealtnäha on olemas, kuid tihtipeale pole tegevuste jaoks piisavalt kohti või taskukohaseid teenuseid.

Tegevusjuhendaja 1: „ /.../ Ma kujutan ette, et Jelena oleks siuke, kes käiks hea meelega päevakeskuses, aga siin vist väga ei ole nagu noh, üldse, et on ainult eakatele mingid päevakeskused, noortele mingid noortekeskused, aga nagu mingile siuksele keskealisele ei olegi.“

Tegevusjuhendaja 2:“ /.../ alguses kui me hakkasime uurima seda, siis siin on nagu see päevakeskus, aga no sealst öeldi, et seal on nagu kõik kohad täis. Mõtled küll, et linn ja palju asju, mida teha, aga kui hakkadki uurima, siis igal pool on kohad täis, et nagu võiks olla rohkem selliseid kohti kuhu saaks nagu viia ja teha.“

Uurides, millised võiksid olla võimalused osalemiseks elukohapõhises kogukonnas, toodi välja, et pole piisavalt psüühikahäirega inimestele mõeldud tegevusi, kuhu saaks inimesi kaasata. Takistusena toodi välja ka seda, kui inimesel puudub linna sissekirjutus.

Tegevusjuhendaja 3: „Nagu ei oskagi praegu öelda nii, võib-olla mingid puuetega inimestele kohalikke sellised üritusi rohkem, mis on mõeldud just nagu linnaelanikele, kuna meil praegu nagu ei ole linnas sissekirjutust, et muidugi võiks nagu meile ka laieneda nagu mingid teatud ringid või sellised asjad, mis on mõeldud kohalikele puuetega inimestele nagu päevakeskused.“

Ohud kogukonnas

Uurides selle kohta, kui sobiv on praegune kogukond varjutatavatele, hinnati seda esialgu sobilikuks.

Tegevusjuhendaja 3: „Jaa, jaa! On küll! Sellepärast, et enamuse on siin rahul. Nüüd me oleme küsinud ja teinud ka, et täiesti toimib esialgu küll.“

Samas toodi kogukonnas hakkamasaamisel välja ka erinevad ohukohad, millele peavad eelkõige just tegevusjuhendajad oma töös tähelepanu pöörama, kui kliendid uude kogukonda elama asuvad ja selles toime tulevad.

Tegevusjuhendaja 2: /.../ siin võib olla igasuguseid selliseid joobes inimesi või ma ei tea, ükskõik kelle otsa nad satuvad/.../ Et siin on nii palju huvitavaid juhtumeid selle aja jooksul olnud juba, et igast huvitavate inimestega on kokku puutunud. Mida võib-olla töötaja väga ei tahaks, et selliste inimestega suheldakse, aga noh hoiatad küll neid, aga noh see on ikkagi

nende enda otsus /.../ korterikaaslane tahetigi võtta tal autopeale ja viia metalli müüma ükskord /.../“

Üks tegevusjuhendaja pakkus omalt poolt välja soovitusi nende ohtude vältimiseks. Ühest küljest peaks kindlasti ohtude osas inimesi teavitama, samas on võimalik kaardistada kogukonnas ka need füüsilised asukohad, millele peaks kriitilisemalt tähelepanu pöörama.

Tegevusjuhendaja 2: *„/.../et võib-olla kaardistama piirkonnas mingid sellised noh, natuke sellised nagu probleemsed kohad, et noh et kui meil hakkavadki nagu seal käima ja tihti seal olema, siis milliste inimestega nagu suhelda, no muidugi me ei saa keelata nagu , aga noh nagu selgitada Markusele , et noh ta nii kergesti (mõjutatav), et kui keegi tulebki igast mingi X mõtetega /.../“*

3.6. Tegevusjuhendaja roll kogukonna liikmetega kontaktide arendamisel

Pärast linnakeskkonda kolimist, on kaaselanikud ja tegevusjuhendajad esimesed, kellega kontakte luuakse ja kõige tihedamini lävitakse, nii võib see olla ainsaks psüühikahäirega inimese sotsiaalseks võrgustikuks uues elukohas. Intervjuudes tegevusjuhendajatega ja ka varjutamise käigus tuli hästi välja tegevusjuhendaja rolli olulisus kogukonda integreerumisel ja kogukonnas hakkama saamisel. Tegevusjuhendajatega puututakse kokku igapäevaselt ning neil on olemas informatsioon ja teadmine uuest keskkonnast, mida saab jagada ka teenusel viibivatele inimestele. Nii tuli kõikide inimeste varjutamise käigus välja, et väga paljud tegemised, eriti kolimise algusaegadel, on seotud tegevusjuhendajatega. Ka väga paljud esmakordsed kontaktid uues keskkonnas on loodud tänu tegevusjuhendajate abile ja suunamisele. Küsides tegevusjuhendajatelt nende enda rolli kohta sotsiaalse kaasatuse arendamisel, toodi välja, et see on eelkõige toetav ja julgustav ning samas täidab ka tõlkija rolli ühiskonna ja indiviidi vahel.

Tegevusjuhendaja 1: *„Ikka peaks toetama ma arvan /.../ ikkagi nagu a la ettevalmistav, toetav, see on tegelikult oluline, sest noh, mingis mõttes nagu need suhtlemisoskused või nagu need eripärad või sellised asjad, mis mingis mõttes nagu vajavad kuidagi a la kogukonnale tutvustamist või a la mingi noh, veits nagu mingi selline tõlkija olla või siukene roll ma arvan. Meie majas võib-olla veits selline ka rahustaja või hirmude maandaja /.../ Aga jah, ma arvan, et tegelt nagu tegevusjuhendajad peaks palju aktiivsemalt mingeid variante leidma, otsima ja nagu toetama kui inimene ise, sest nad ei tea ka võimalusi mis siin on.“*

Intervjuust teise tegevusjuhendajaga tuli samuti välja, et tegevusjuhendajad suunavad inimesi kasutama ära võimalusi, mis on linnakeskkonnas olemas. Sellele eelnevalt tuleb neid loomulikult inimestele tutvustada ja nendega harjumiseks tuleb ka aega anda.

Tegevusjuhendaja 2: „*Mingis mõttes on nagu ka see, et sa pead nagu mingismõttes ise hästi palju kaevama ja hästi palju nagu ise vaeva nägema. /.../ Suvel läheb kindlasti paremaks see olukord. Tulevad need väli need üritused ja asjad, kuhu me saame neid nagu saata ja suunata. /.../ Ükskord me käisime siin ühel kontserdil. Siis ta oli ka, siin päevakeskuses oli. Mingi selline vanematele inimestele mõeldud. Keegi laulis, koor oli, mingi tantsugrupp oli, siuke tädikeste tantsugrupp.*“

Tulemuste analüüsist võib välja lugeda, et nii tegevusjuhendajad ise kui ka psüühikahäirega inimesed teadvustavad seda, kui suur roll on toel, mida pakuvad tegevusjuhendajad. Seejuures on oluline see, et inimesed, kes kogukonnateenusel on, ei jääks sellest toest sõltuvaks, vaid ajapikku iseseisvaks ja looks uusi kontakte. Nii tõi Priit välja, et tema jaoks on oluline ka iseseisev hakkamasaamine uues keskkonnas, soovides hakata iseseisvalt ka arsti visiitidel ja Töötukassas käima, kui ta vajalikud bussimarsruudid selgeks on saanud.

Tegevusjuhendajate roll on oluline juhendamisel, nõustamisel ja hoiatamisel kogukonnas olevate ohtude eest.

Tegevusjuhendaja 3: „*Noo, sellesmõttes ametiasutuste või sellistega on ikkagi esmased kontaktid. Käivad koos tegevusjuhendajatega ja see suunamine ja juhendamine see võõrastega jaa, kui nad tulid ikkagi linna, siis me räägime ja nõustasime neid ja hoiatasime neid ja et sellesmõttes, et me ikkagi hoime vaikselt ka pilku peal, et kellega ta nagu ikkagi niimoodi suhtlema on hakanud.*“

4. ARUTELU

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada Tartus erihoolekandeteenuseid saavate psüühikahäirega inimeste suhted elu-, töökoha ning huvidel põhinevate kogukondade liikmetega ning võimalused sotsiaalse kaasatuse edasiarendamiseks. Käesolevas peatükis on arutletud tõstatunud teemade üle, mis on seotud kirjanduse osas esitatud lähenemistega.

Uurimuse raames varjutati kolme psüühilise erivajadusega inimest, kes on pool aastat tagasi kolinud nende jaoks uude elukeskkonda – Tartu linna, kus neil puudub sotsiaalne võrgustik, et olla uues kogukonnas kaasatud liige. Varemalt on elatud ööpäevaringsel hooldusteenusel suures institutsioonis, mille tõttu puuduvad oskused ja teadmised sellest, kuidas iseseisvalt toime tulla linnakeskkonnas. Limiteeritud on olnud ka kontaktide loomise võimalus, sest suures institutsioonis on kontaktide olemasolu ja loomine raskendatud (Weinstein 1982). Sellest tulenevalt on uues elukohas eriti oluline toetada linnakeskkonda elama asunud inimeste kontaktide loomise võimalust ja suunamist erinevates kogukondades.

Kogukondade käsitlemine antud uurimuse kontekstis

Kogukonnale on peamiselt kaks lähenemist: kogukond kui territoriaalne koht ja kogukond kui inimestevaheliste suhete kogum (Forde ja Lynch, 2015; Newby 1980). Uurimusest selgus, et konkreetselt territoriaalse kogukonnana saab määratleda Tartu linna, mille sees tulevad psüühikahäirega inimeste liikumisest ja inimestega kokkupuutest esile väiksemad, elu-, töö ja huvidel põhinevad kogukonnad. Neid väiksemaid kogukondi saab määratleda nii territooriumist (konkreetne elukoht, töökoht) kui ka sotsiaalsetest suhetest lähtuvalt.

Sotsiaalsed kontaktid kogukonnas ja nende loomine

Tartu linnas on muutunud olulisemaks kontaktid ja nende põhjal arenevad sotsiaalsed suhted erinevates kogukondades. Selgus, et peamiselt liigutakse elu-, töökohal ja huvidel põhinevates kogukondades. Ühised huvid on need, mis ühendavad. Peamised kontaktid huvipõhises kogukonnas tulevad esile laulu-ja tantsuproovis ja raamatukogus. Lisaks veel erinevad ühisüritused, mida teenusel olevatele inimestele korraldavad tegevusjuhendajad. Läbi huvitegevuse tekitatud sotsiaalne suhtlus piirdub siiski ainult tegevusjuhendajate ja teiste teenust saavate inimestega. Selleks, et kogukonnas kontakte luua on oluline arvesse võtta kogukonna puhul üksikelemente, mis kirjeldavad kogukonna olemust: sotsiaalsed kontaktid,

sotsiaalne integratsioon, suhtlus, vastastikune tunnustus, ühtekuuluvustunne, ühised ettevõtmised ja jagatud väärtused (Keller, 2003, Ewijk, 2010 kaudu). Kontaktide loomine ja nende kaudu suhete arendamine saab võimalikuks läbi ühiste ettevõtmiste, mis põhinevad ühistel väärtustel. Uusi kontakte ja suhteid saab luua läbi olemasolevate, näiteks tegevusjuhendajate või teiste psüühikahäirega inimeste kaudu, kellel on juba olemas kontaktid kogukonnas. Näiteks võib korraldada ühine arutelu ümbruskonna haljastusala arendamiseks raamatukogus, kuhu kutsutakse vahetult ka naabruskonda ja teisi asjasse puutuvaid inimesi. Nii on olemas ühine eesmärk läbi huvide ja väärtuste, mis inimesi ühendavad.

Sotsiaalne kaasatuse arendamise võimalused

Võib väita, et uurimuses osalenud psüühikahäirega inimesed on kogukonda kaasatud vähesel määral lähtuvalt sotsiaalse kaasatuse läbivate tunnuste, milleks on sotsiaalsed suhted kogukonnas, kuuluvustunne ja osavõtlikkus ning ligipääsetavus avalikele teenustele (Wong ja Salomon, 2002; Simplican jt, 2015; Hall, 2009; Cobigo jt, 2012). Sotsiaalsed suhted piirduvad erinevates kogukondades peamiselt inimestega, kes on seotud erihoolekandesüsteemi või teenusega. Varjutamisest ja intervjuudest ei tulnud konkreetselt välja seda, kuivõrd tunnevad psüühikahäirega inimesed ise ennast osana kogukonnast, kuid näiteks tõi Markus välja selle, et elaks parema meelega kohas, kus on sündinud ja üles kasvanud. Kuna kontaktid koosnevad suuremal määral inimestest, kes on seotud erihoolekandesüsteemiga, siis võib eeldada, et kuuluvustunne on olemas süsteemi sees. Ligipääsetavus avalikele teenustele on mingil määral piiratud. Toodi välja näiteks erinevad huviringid, mis on mõeldud ainult linnakodanikele või pole lihtsalt piisavalt kohti, et nendest saaks osa võtta. Teenuste kasutamisele seab piirid ka materiaalsete ressursside puudus. Samas on võimalus osaleda erinevatel tasuta korraldavatel sündmustel, mis soodustaksid osalemist. On olemas linnaosapäevad, millest saab osa võtta ja ka ise vabatahtlikuna sündmuste korraldamisse panustada. Linna sissekirjutuse puudumine ei saa olla takistuseks kogukonnas osalemiseks. Samas kui inimene kolib elama Tartu linna, siis on mõistlikum ta ka linna sisse kirjutada, tänu millele suureneb ka võimalus erinevate kohaliku omavalitsuse avalike teenuste kasutamisele. Lisaks väljatoodud kolmele sotsiaalse kaasatuse tunnusele saab välja tuua veel inimese võimaluse ise valida enda olemus ja sotsiaalne roll; võimalus olla märgatud kogukonnas kui usalusväärne ja oskustega inimene ja võimalus kuuluda inimeste hulka, kus pakutakse ja saadakse vastastikust tuge (Cobigo jt, 2012).

Aidates puudega inimesel suhelda laiema kogukonnaga, kes ei koosne erialaspetsialistides, perekonnast või teistest puudega inimestest, on inimesel suurem võimalus ühiskonnas osalemiseks (Simplican jt, 2015). Kogukonna arendamiseks ja inimeste kaasamiseks tuleb tööd teha nii kogukonna kui ka indiviidi tasandil, sest sotsiaalne kaasatus ei paranda ainult psüühilise erivajadusega inimeste heaolu. Sotsiaalne kaasamine võimaldab üle saada ühiskonnas määravaks saanud sotsiaalsest eristamisest ja suurendab turvatunnet, seetõttu parandab see nii puudega inimese elu kui ka nende elu, kellel seda pole (Simplican jt 2015).

Selleks, et kokku tuua kogukonna liikmed ja kogukonda elama asunud psüühikahäirega inimesed oleks heaks väljundiks kogukonnakeskus, mis ühendaks igas eas inimesi ja kus saaks tegeleda erinevate huvialadega. Seejuures ei peaks see keskus olema suunatud vaid ühele kitsale sihtgrupile, vaid sinna oleks võimalik tulla kõigil inimestel kas lihtsalt aega veetma ja kontakte looma või siis mingi huvitegevuse eesmärgil.

Kogukonnatöö kui võimalus sotsiaalse kaasatuse arendamiseks

Kontaktide ja suhete loomisel on suur roll tegevusjuhendajal, kes on vahelülilik psüühikahäirega inimese ja kohaliku kogukonna vahel. Tegevusjuhendajate ülesandeks on teatud määral teha tööd kogukonnaga läbi teavitamise ja uute suhete loomise. Kogukonnatöö on igasugune tegevus kohalikus kogukonnas (Regan, 2007, Ewijk, 2010 kaudu). Üheks võimaluseks kogukonnatööd teha, koormata üle tegevusjuhendajaid, on kaasata vabatahtlikke ja praktikante, kes saaksid väärtusliku kogemuse olles „tõlgiks“ psüühikahäirega inimeste ja kohaliku kogukonna vahel. Payne (2005) järgi on kogukonnatöö eesmärgiks parandada inimeste ja keskkonna vahelist sobivust läbi olemasolevate stressiallikate leevendamise, inimese personaalsete ja sotsiaalsete ressursside suurendamise, ressursside parema kasutamise ja uute toimetulekustrateegiate välja töötamise ning keskkonna tugevuste arendamise, et need vastaks inimeste vajadustele. Inimese ja keskkonna vahelist sobivust saab parandada läbi ühistegevuste initsieerimise ja ise kogukonda panustamise, nii saab ära kasutada ka inimese personaalseid ressursse. Näiteks kortermaja lähedal asuva lillepeenra vabatahtlik korrastamine võib olla üheks mooduseks, kuidas psüühikahäirega inimene saab anda märku sellest, et on valmis kohalikku kogukonda panustama ja hoolib sellest. Samas ei saaks see jääda vaid ühekordseks teoks, vaid see peab äratama huvi kogukonnas, tekkima peab jagatud vastutus.

Kogukonna vastuolu inimeste elama asumisele kohalikku kogukonda tuleneb teadmatusest deinstitutionaliseerimise protsessi ja psüühikahäirega inimeste kohta. Selles osas on suur roll

professionaalsel kogukonna. Võimalusi teadlikkuse tõstmiseks on erinevaid. Esimese võimalusena on näiteks korteriühistutega läbirääkimine ja olukorra selgitamine erihoolekandesüsteemi reorganiseerimise kontekstis. Siin on taas võimalik on kaasata erinevaid vabatahtlikke, vabaühendusi või teha koostööd linna-või külaseltsidega. Ühe hea variandina toodi intervjuus välja ühiskondlikel üritustel osalemine, näiteks „Teeme ära!“ talgupäev. Kogukonna teadlikkuse tõstmiseks võiks läbi viia koolituspäevi kas läbi erinevate organisatsioonide, seltside või korteriühistute. Peamised takistused ja vastuolu ühiskonnas on praegusel hetkel tingitud suuresti inimeste teadmatusest. Koolituspäevadel, kus võiksid osaleda ka kogukonda elama asunud inimesed, oleks võimalik luua kokkupuutepunkte. Hetkel viiakse selliseid koolitusi läbi vaid tööandjatele tulenevalt tööhõivereformist. Kogukonnatöö nõuab kindlasti rohkem ressursse ja strateegilist lähenemist, et psüühikahäirega inimesed saaksid paremini ühiskonda integreeruda. Hea näitena võib tuua Rae valla, kuhu on tööle võetud kogukonnatöö spetsialist.

Selleks on oluline sotsiaalsete oskuste arendamine ning inimese ettevalmistus kogukonnas toimetulekuks. Selleks on oluline rääkida ka ohtudes, mis linnakeskkonnas elades võivad ette tulla. Indiviiditasandil tehakse kogukonnateenuse klientidega tööd igapäevaselt, kuid see jääb siiski süsteemi sisse. Oluline on luua koostöökohti ka teiste spetsialistidega. Heaks näiteks on taastumisgrupis osalemine, mis on üheks rehabilitatsiooniteenuseks kogukonda elama asunud inimestele.

Kogukonna säilenõtkuse arendamine läbi sotsiaalse kaasatuse

Selgus, et kogukonnas toime tulemisel esineb takistusi, mille ületamisel oleks inimestel rohkemaid võimalusi osalemiseks. Elukohapõhises kogukonnas on need peamiselt seotud naabrite rahulolematuses sellega, et nende kõrval elavad psüühilise erivajadusega inimesed. Psüühilise erivajadusega inimeste kogukondadesse kolimine on kaasa toonud muutuse kogukonnas, sest uued liikmed vajavad ehk rohkem toetust ja tähelepanu, lisaks levivad vaimse tervise probleemide kandjate kohta erinevad müüdid ja eelarvamused. Saades üle aga tekkinud probleemidest ja eelarvamustest, on võimalus kogukonna tugevdamise ja heaolu suurendamisele. Kogukonnas tekkinud muutus paneb proovile kogukonna säilenõtkuse. Erinevad autorid (Longstaff 2005; Adger 2000 ja 2003; Chenoweth, 2001; Ganor 2003; Quinlan 2003; Allenby 2005) on kogukonna säilenõtkuse kirjeldamisel rõhutanud, et see on eelkõige võime tulla toime muutunud olukorras. Eriti oluline on seejuures, et kogukonnas

leitakse üles olemasolevad ressursid , mille kaudu on võimalik tugevdada kogukonnas olevaid sidemeid ja ressursse veelgi ja olla ühtse kogukonnana veelgi suutlikum tulevikus (Ganor, 2003; Chenoweth, 2001). Läbi kogukonna säilenõtkuse ja ressursside ja sidemete tugevdamise saab võimalikuks ka kogukonna arendamine. Uurimustulemuste analüüsist võib välja tuua erinevaid võimalusi kogukonna arendamiseks. Kõige mõistlikum on teha seda lähtuvalt sellest, mis juba olemas on, ehk siis lähtuda tugevuste põhiselt ja arendada olemasolevaid kontakte ja suhteid. Üheks kogukonna arendamise võimaluseks on koostöö arendamine kohaliku kogukonna ja kohaliku omavalitsuse vahel. See selgus ka intervjuudest tegevusjuhendajatega. Kogukonna säilenõtkuse arendamine saab võimalikuks, kui kaasatakse psüühikahäirega inimesi erinevatesse tegevustesse ja ettevõtmistesse.

Psüühikahäirega inimeste sotsiaalse kaasatuse arendamine läbi tegevusjuhendjate toetamise

Intervjuudest selgus, et tegevusjuhendajal on oluline roll psüühikahäirega inimeste integratsioonis kogukonda. Sellest lähtuvalt on oluline ka erihoolekande spetsialistide toetus, et neil oleks piisavalt ressursse ja võimalusi toetada psüühilise erivajadusega inimeste sotsiaalset kaasatust kogukonnas. Selleks oleks vaja ümber struktureerida ja mõtestada tegevusjuhendaja töökorraldus ja ka tegevusjuhendajaid teavitada erinevatest võimalustest kuidas psüühikahäirega inimestele toeks olla, et nad saaksid tunda ennast osana kogukonnast. Teisest küljest on oluline teavitustöö kohalikus kogukonnas. Sellest tulenevalt võib öelda, et on olemas vajadus kogukonnatöö meetodite ja praktikate tutvutamine tegevusjuhendajatele läbi koolituste või teabepäevade, et tõsta esmalt erihoolekande spetsialistide teadlikust sellest, millised on võimalused olla suunajaks ja toetajaks psüühikahäirega inimeste kogukonda integreerumisel.

5. KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada Tartus erihoolekandeteenuseid saavate psüühikahäirega inimeste suhted elu-, töökoha ning huvidel põhinevate kogukondade inimestega ning võimalused sotsiaalse kaasatuse edasiarendamiseks.

Tulenevalt uurimuse eesmärgist püstitati kolm uurimisküsimust:

1. Millised on erinevad kogukonnad, kus erihoolekande teenusel olevad psüühikahäirega inimesed liiguvad?
2. Millised on psüühikahäirega inimeste kontaktid erinevates kogukondades?
3. Millised on ressursid ja võimalused kogukonnas, et soodustada psüühikahäirega inimeste sotsiaalset kaasamist?

Vastusena esimesele ja teisele uurimisküsimusele võib öelda, et psüühikahäirega inimesed liiguvad peamiselt elu-, töökoha ja huvidel põhinevates kogukondades ja omavad seal erineval määral kontakte. Töökoha ja huvipõhises kogukonnas on kontaktid pigem pealiskaudsed. Kontaktide tihedus on sõltuv inimesest, tema sotsiaalsetest oskustest ja kogukonna vastusest kontaktivõtmisele. Elukohapõhises kogukonnas on kontakte rohkem, kuid ka need jäävad pigem pealiskaudseteks, eriti väljaspool korterit. Eraldi saab välja tuua erihoolekandeteenuse põhised kontaktid, mis on sisulisemad ja pikaajalisemad ja on jagatud nii töö-, elukoha kui ka huvidepõhiste kogukondade vahel, peamiselt on need kontaktid tegevusjuhendajate ja teiste teenusesaajatega.

Lähtudes uurimuse kolmandast küsimusest, millega sooviti uurida ressursse ja võimalusi kogukonnas, et soodustada psüühilise erivajadusega inimese sotsiaalset kaasatust, võib välja tuua, et kolm olulist aspekti, milleks on inimese enese sotsiaalsed oskused, kogukonna teadlikkus ja olemasolevad võimalused kaasatuseks kogukonnas. Varjutamise ja intervjuerimise käigus tulid välja ka takistused, mille ületamisel läbi ühistegevuste ja koostöö suureneb võimalus sotsiaalseks kaasatuseks. Individuaalsel tasandil on oluline sotsiaalsete oskuste olemasolu, mis antud juhul tähendab oskust suhelda, kontakti luua ja võtta omaks informatsioon erinevate kogukonnas olemasolevate võimaluste kohta. Siinjuures on oluline roll tegevusjuhendajatel, kes on toeks ja abiks sotsiaalsete oskuste arendamisel ja informatsiooni jagamisel erinevate võimaluste kohta (raamatukogud, avalikud üritused ja muud teenused). Kogukonna aspektist on oluline töö kogukonnaga, sealhulgas teavitamine psüühilise

erivajadusega inimeste eripäradest, teadlikkuse tõstmine ja enese initsiatiiv kaasata kogukonda ka enda korraldavatesse tegevustesse. Olemasolevate kontaktide baasil saab neid arendada, süvendada ja leida võimalusi uute kontaktide loomiseks.

Seoses läbiviidud uurimusega, tõstatusid küsimused, mida tulevikus edasi uurida. Kuna uurimuses selgus, et psüühilise erivajadusega inimestele, kes on alles linnakeskkonda kolinud, on suureks toeks ja abiks tegevusjuhendajad, siis võiks uurida seda, millist abi ja tuge vajaksid erihooletande teenuste spetsialistid, et hõlbustada veelgi inimeste kogukonda kaasamist ja nendele toeks olemist kontaktide loomisel.

Teise olulise punktina tooksin välja, et vajalik oleks uurida erinevaid kogukonnaliikmeid, täpsemalt nende teadlikkust psüühikahäirega inimeste kolimisest linnakeskkondadesse. Lisaks sellele võiks uurida samaaegselt täpsemalt neid takistusi, mis kogukondades esinevad.

Käesoleva uurimistöö jätkuna saaks uurida seda, millised on psüühilise erivajadusega inimeste kontaktid ja sotsiaalne kaasatus siis, kui nad on linnakeskkonnas elanud pikemat aega. Näiteks saaks selleks läbi viia kordusuuringu samade või samal teenusel elavate inimestega.

Lisaks oleks võimalik uurida erinevaid häid praktikaid, mis on viinud ühtsustundeni, tõelise kogukonna sulandumiseni ja koostööni kogukonnas, kus elavad psüühikahäirega inimesed.

KASUTATUD KIRJANDUS

Adger, W. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364. DOI: 10.1191/030913200701540465

Adger, W. (2003). Social capital, collective action and adaptation to climate change. *Economic Geography*, 79, 387–404. DOI: 10.1111/j.1944-8287.2003.tb00220.x

Allenby, B., Fink, J. (2005). Toward inherently secure and resilient societies. *Science*, 309, 1034–1036. DOI: 10.1126/science.1111534

Braun, V., Clarke, V. (2013). Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist*, 26 (2), 120-123. Kasutatud 14.04.2017 <http://eprints.uwe.ac.uk/21155>

Brewer, J. (2000). *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.

Bugarszki, Z. Medar. M, van Ewijk. J.P, Wilken. J.P, Narusson. D, Saia.K, Kriisk. K, Kiis. A, Susi.M, Sooniste. I ja Rahula. A. (2016). *Uuring psüühilise erivajadusega inimestele suunatud erihoolekandesüsteemi korraldamiseks ja tõhustamiseks teiste riikide praktikate alusel*.

Buntinx, W.E., Schalock, R.L.(2010). Models of disability, quality of life, and individualized supports: implications for professional practice in intellectual disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 4, 283–294. Kasutatud 23.03.17 http://www.buntinx.org/yahoo_site_admin/assets/docs/Models_of_Disability_-_Buntinx_Schalock_2010_JPPID.144132950.pdf

Byrne, M. (2001). Data analysis strategies for qualitative research. *AORN Journal*. 74, 904

Chenoweth, L., D. Stehlik. (2001). Building resilient communities: Social work practice and rural Queensland. *Australian Social Work*, 54, 47–54 DOI: 10.1080/03124070108414323

Cobigo, V., Ouellette-Kuntz, H., Lysaght, R., Martin, L.(2012) Shifting our conceptualization of social inclusion. *Stigma Research and Action*, 2, 75–84 DOI: 10.5463/sra.v1i1.10

Czarniawska, B. (2007). *Shadowing and Other Techniques for Doing Fieldwork in Modern Societies*. Copenhagen Business School Press.

Erihoolekande arengukava aastateks 2014-2020 (2014). Sotsiaalministeerium Kasutatud 12.04.2017

https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekand/Puudega_inimetele/erihooolekande_arengukava_2014-2020.pdf

Ezzy, D (2002). Coding data and interpreting text: methods of analysis. *Qualitative analysis: practice and innovation*. Routledge

Ewijk, H. Van., Eijken, J. Van., Staatsen, H. (2012). *A good society is more than just a private affair: Citizenship based social work in practice. Studies in Comparative social pedagogies and international social work and social policy*.

Ewijk, H. (2010). *European Social Policy and Social work: Citizenship-based social work*. Routledge

Flick, U. (2011). *An Introduction to Qualitative Research*. Los Angeles ja London: Sage.

Forde, C., Lynch, D. (2015). *Social Work and Community Development: a critical practice perspective*. Palgrave

Ganor, M., Ben-Lavy, Y. (2003). Community resilience: Lessons derived from Gilo under fire. *Journal of Jewish Communal Service*, 2, 105–108.

Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.

Goffman, E. (1961) *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York, NY: Doubleday.

Gubrium, J.F., Holstein, J.A. (2001). 16 Interviewing The Ill. *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks: SAGE

Hall, S.A. (2009). The social inclusion of people with disabilities: a qualitative meta-analysis. *Journal of Ethnographic and Qualitative Research*, 3, 162–173

Johnson, H., Douglas, J., Bigby, C., Iacono, T. (2012). Social interaction with adults with severe intellectual disability: having fun and hanging out. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25, 329–341 DOI: 10.1111/j.1468-3148.2011.00669.x

Keller, S. (2003). *Community: pursuing the dream, living the reality*. Princeton: Princeton University Press.

Kvale, S (1996). *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London: SAGE.

Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrukk.

- Leavy, P. (2014). *The Oxford Handbook of Qualitative Research*. New York: Oxford University Press.
- Ledwith, M. (2011). *The story of the community. Community development: A critical approach, second edition*. Bristol: The Policy Press.
- Longstaff, P. (2005). *Security, resilience, and communication in unpredictable environments such as terrorism, natural disasters, and complex technology*. New York.
- Mahar, A.L., Cobigo, V., Stuart, H. (2014). Conceptualizing belonging. *Disability and Rehabilitation*, 35, 1026–1032. Kasutatud 23.03.17 <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.3109/09638288.2012.717584>
- Mansell, J., Knapp, M., Beadle-Brown, J. ja Beecham, J. (2007) *Deinstitutionalisation and community living – outcomes and costs: report of a European Study*. 2: Main Report. Canterbury: Tizard Centre, University of Kent.
- Mansell, J., Elliott, T., Beadle-Brown, J., Ashman, B., Macdonald, S. (2002). Engagement in meaningful activity and active support of people with intellectual disabilities in residential care. *Research in Developmental Disabilities*. 23, 342-352
- McCrea, R., Walton, A., Leonard, R. (2016). Developing a Model of Community Wellbeing and Resilience in Response to Change. *Social Indicators Research*. 1, 195 DOI 10.1007/s11205-015-1099-y
- McDonald, S. (2005). *Studying actions in context: a qualitative shadowing method for organizational research*. London. The Robert Gordon University
- Mental health and social inclusion: Social exclusion unit report summary*. (2004) Kasutatud 12.04.17 http://www.nfao.org/Useful_Websites/MH_Social_Exclusion_report_summary.pdf
- Merriam, S.B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass. 87-90
- Newby, H. (1980). *Community*. Milton Keynes: Open University Press
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., Pfefferbaum, R. L. (2008). Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness. *American Journal of Community Psychology*, 141, 127-50. DOI 10.1007/s10464-007-9156-6

Overmars-Marx, T., Thomése, F., Verdonschot, M., Meininger, H. (2014). Advancing social inclusion in the neighbourhood for people with an intellectual disability: an exploration of the literature. *Disability & Society*, 29, 255–274 DOI: 10.1080/09687599.2013.800469

Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll, RT II, 04.04.2012, 6 (29. 06. 2012. a.).

Quinlan, A. (2003). Resilience and adaptive capacity: Key components of sustainable social-ecological systems. 2, 4–5.

Regan, S. (2007). *Role of community work in community building*.

Robinson, C., McCartin, K. (2002). *Real world research: A Resource for users of social research methods in applied settings*. Wiley.

Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J. (2015). *Defining Social Inclusion of People with Intellectual and Developmental Disabilities: An Ecological Model of Social Networks and Community Participation*.

Sotsiaalhoolekande seadus, RT I, 30.12.2015, 5 (2016). Kasutatud: 20. 02. 2017. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül, kasutatud 20.02.17
<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/erihoolekandeteenused>

Talen, E. (2000). The problem with community in planning. *Journal of Planning Literature*. 15, 171-183

Tough, H., Fekete, C., Brinkhof, M.W.G., Siegrist, J. (2017). Vitality and mental health in disability: Associations with social relationships in persons with spinal cord injury and their partners. *Disability and Health Journal*. 10, 294-302

Vetik, R (2014). *Eesti Inimarenguaruanne 2014/2015*. sissejuhatus: Eesti koht inimarengu indeksi järjestuses. Kasutatud: 12.04. 2017 <http://www.kogu.ee/vana/wp-content/uploads/2015/06/EIA-2015.pdf>

Vihma ja Lippus (2014). *Kogukonnauuring: Eesti kogukondade hetkeseis*. Uuringuraport. Tallinn

Weinstein, R.M. (1982). *Orthomolecular psychiatry*. 11, 267-274

White, G.W., Simpson, J.L., Gonda, C., Ravesloot, C., Coble Z. (2010). Moving from independence to interdependence: a conceptual model for better understanding community participation of centers for independent living consumers. *Journal of Disability Policy Studies*, 4, 233–240 DOI: 10.1177/1044207309350561

Wong, Y.L.I., Solomon, P.L. (2002). Community integration of persons with psychiatric disabilities in supportive independent housing: a conceptual model and methodological considerations. *Mental Health Services Research*, 4, 13–28

LISA 1

Varjutamise teel kogutud andmete tabel analüüsimiseks

Kontakt (kellega? Kes alustas?)	
Kestvus	
Suhte sisu, eesmärk, kvaliteet	
Milline kogukond?	
Mitteverbaalne suhtlus	
Füüsiline keskkond	
Teise osapoolle vastus, reageering	
Täiendava kommentaarid	

Lisa 2

Intervjuu kava tegevusjuhendajatega

Inimese ressursid, oskused, tugevused, takistused

- Milline toimija on varjutatav kogukonnas/ühiskonnas?(korteris, väljapool seda jne)
- Millised on varjutatava sotsiaalsed oskused, et kogukonda integreeruda?
- Kas ja kuidas on varjutatav oma sotsiaalseid oskuseid kasutanud?
- Milliseid sotsiaalseid oskusi oleks vaja veel arendada, et uusi/kvaliteetseid kontakte luua?
- Millised on takistused uute kontaktide loomisel?
- Millised on takistused kvaliteetsete kontaktide loomisel?

Kontaktid erinevates kogukondades

- Kui tavaline oli varjutatav aeg/päev?
- Kellega veel X suhtleb? /Millised on veel olemasolevad kontaktid, mida varjutamise käigus ei nähtud?
- Kuidas on varjutatava olemasolevad kontaktid aja jooksul muutunud (alates novembrist?)
- Kirjelda X-i suhteid töötajatega.
- Millise iseloomuga on X-i kontaktid/suhted? Kas tugevad/kvaliteetsed või pigem pinnapealsed?
- Kuidas ta ise kontakte kirjeldab/on kirjeldanud?

Kogukonna arendamise võimalused

- Mida tähendab deinstitutionaliseerimine sinu jaoks ja mida see tähendab inimestele, kes asuvad elama uude keskkonda?
- Millised kasutamata kontaktid ja ressursid on olemas praegu elukohapõhises kogukonnas, et ühiskonda integreerumist parendada?
- Millised võimalused on huvitegevusteks?
- Millised kasutamata kontaktid ja ressursid võivad olla huvipõhises kogukonnas?
- Milline võiks olla X või üldse kogukonna teenusel elava inimese roll kogukonna arendamisel?
- Milline on tegevusjuhendajate roll kvaliteetsete suhete hoidmisel ja loomisel/kogukonna arendamisel?

- Millist koostööd võiksid teha KOV ja hoolekandetasutus, et inimestel oleks lihtsam kogukonda integreeruda?
- Milline on selle koostöö roll kogukonna arendamisel? (Lähtudes eelkõige teenusel olevast inimesest)
- Milline on kliendi roll kogukonna arendamisel?
- Milline on tegevusjuhendajate roll kvaliteetsete suhete hoidmisel ja loomisel/kogukonna arendamisel?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kelli Ilisson (14.02.1995)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Psüühikahäirega inimeste kontaktid kogukonnas ja nende edasiarendamise võimalused Tartu näitel“, mille juhendaja on Dagmar Narusson.
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 01.06.2017